

2015-05

jaargang 46
nummer 5
juni 2015

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT
NUMMER
ONDER
MEER:

AronRa in
Utrecht ►

Beledigen!?!?

Secularisatie

Westerse
zelfdestructie

Rede contra
Anti-vaxx

Bootvluchtelingen

Confucius en de
stoommachine

Met Dawkins door
de evolutie

Vrijdenkersdag
6 juni,
zie pag. 2

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging **De Vrije Gedachte**, opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Redactie

Jan Bontje, eindredacteur
René van Elst, hoofdredacteur & opmaakredacteur
Anton van Hooff
Paul Hopster
Ewout Klei
Thomas Spickmann

Adres redactie en secretariaat

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijgedachte.nl
Website: devrijgedachte.nl
Banknr.: NL15INGB0000274551

Kosten

Lidmaatschap met abonnement	€ 56,— p.j.
Lidmaatschap zonder abonnement	€ 24,— „
Abonnement	€ 35,— „
Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement	€ 24,— „
Prijs losse nummers	€ 3,50

Kopij

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld.
A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

VRIJDENKERSBORRELS en VERLICHTINGSBORRELS

Een Vrijdenkersborrel of Verlichtingsborrel is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijgedachte.nl.

LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde borrels kunnen veranderen. Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Vrijdenkersborrel Utrecht

Locatie: Café Willem Slok, Korte Koestraat 2, Utrecht
Wanneer: elke eerste maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening
Contact: utrecht@devrijgedachte.nl

Vrijdenkersborrel Tafel van de Rede, Deventer

Locatie: De Fermerie, Muggenplein 9, Deventer
Wanneer: elke eerste donderdag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening
Contact: deventer@devrijgedachte.nl

Haagse Verlichtingsborrel

Locatie: Louis Café Restaurant, Muzenplein 135, Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening
Contact: denhaag@devrijgedachte.nl

Rotterdamse Verlichtingsborrel

Locatie: Restaurant La Cazuela, Proveniersstraat 38b, 3033CK Rotterdam
Wanneer: elke derde maandag van de maand
Tijd: 20.00 – 22.00 uur
Toegang vrij; consumpties voor eigen rekening
Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Cover vóór: Aron Ra tijdens zijn lezing in Utrecht op 3 mei 2015 (foto RvE); cover achter: Dodenherdenking op het Domplein in Utrecht, 4 mei 2015 (foto Koen Jansen); twee foto's van de Tafel van de Rede in Deventer op 7 mei 2015 (van Leon Korteweg); Aron Ra en vrijdenkers in Utrecht op 3 mei 2015 (foto RvE).

De Vrijdenker • jaargang 46 • nummer 5 • juni 2015

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
• Vrijdenkersdag 2015	Bestuur	2
• <i>Unsafe haven</i>	Leon Wecke	3
• Secularisatie	Anton Mullink	4
• Vegetaristen geloven in de ziel	Anton van Hooff	5
• Onderweg	Ben Warner	6
• Om een lang verhaal kort te maken: de evolutie	René van Elst	7
• Worstelen met Rousseaus gevaarlijke filosofie	Floris van den Berg	9
• Vaccinatiediscussie aan de Tafel van de Rede	Leon Korteweg	12
• Islamitisch licht uit zeer nabij oosten	Anton van Hooff	13
• Onmacht van een almachtige god	Anton van Hooff	13
• Reacties en Replieken	L. Wecke / A. van Hooff	14
• Bootvluchtelingen	Leon Wecke	15
• Geen recht op beledigen	Paul Hopster	16
• AronRa: 'Religie is een kostuum dat je draagt'	Hans de Vries	17
• Wat elke godgelovige zou moeten overdenken (4)	Gerhard Elferink	18
• Voordeelaanbieding SKEPTER	Skepsis / Redactie	20
• Verstikkende 'theologie'	Jan Willem Nienhuys	21
• De laatste dagen van Pompeii	Floris van den Berg	23

Vrijdenkersdag 6 juni 2015
'Is vrijdenken vrij krenken?'

Zie pag. 2.

Voordeelaanbieding
SKEPTER

Zie pag. 20.

Is vrijdenken vrij krenken?

Vrijdenkersdag 2015

Datum en tijd: zaterdag 6 juni 2015, 14.00 uur (inloop vanaf 13.30 uur) tot 17.30 uur.

Gevolgd door een borrel.

Locatie: Oudegracht 99, 3511 AE, Utrecht (Stadskasteel Oudaen).

Toegangsprijs bij aanmelding vooraf: Leden DVG: € 7,50; niet-leden: € 15,--.

Aanmelden: door storting van het bedrag op bankrekening NL15 INGB 0000 2745 51 van De Vrije Gedachte te Soest, o.v.v. *Vrijdenkersdag 2015*.

Toegangsprijs aan de zaal: Leden DVG: € 10,--; niet-leden € 17,50.

Het thema van de **Vrijdenkersdag 2015**, georganiseerd door **De Vrije Gedachte** en **Center For Inquiry Low Countries**, is: *'Is vrijdenken vrij krenken?'*

Het is inmiddels een veelgehoorde opvatting: "Je hoeft niet te beledigen...", waar je als vrijdenker aan zou kunnen toevoegen: "... maar het mag wel!"

De vrijheid van meningsuiting omvat volgens het Europese Verdrag voor de rechten van de mens óók het recht om te beledigen. En volgens het Europese Hof voor de Rechten van de Mens vindt de vrijheid van meningsuiting niet haar beperking daar waar anderen 'verontrust, gekwetst of gechoqueerd worden'.

Maar wat betekent dat? Zijn er geen grenzen aan de vrijheid van meningsuiting? Het EVRM formuleert op Europees niveau diverse beperkingen voor burgers en organisaties. Openbare uitingen mogen niet de nationale of openbare veiligheid bedreigen. En een andere bekende beperking is dat openbare uitingen niet beledigend of discriminerend mogen zijn. Ook mogen de gezondheid of de goede zeden niet in het gedrang komen. Het beschermen van iemands goede naam of het voorkomen van strafbare feiten kan eveneens een reden zijn om een rechtszaak te starten. Een veelbesproken variant op discriminatie in Nederland is het 'haatzaaien'.

Uitingen gedaan in het openbaar die bewust haat zaaien tegen bepaalde mensen of groepen in de samenleving zijn strafbaar.

Maar moet je 'iedere aanstellerij serieus nemen' (zoals Ayaan Hirsi Ali eens vroeg) of moeten we, zoals Hans Teeuwen beweerde, het genre cabaret of satire afschaffen, omdat bepaalde groeperingen zich snel beledigd voelen? En moet een cartoonist zichzelf beperkingen opleggen?

Over deze en andere vragen gaat de **Vrijdenkersdag 2015**.

Programma:

13.30 uur: zaal open

14.00 uur: OPENING en SPREKERS

- **Welkom** — *Fabian van Langevelde*, voorzitter van De Vrije Gedachte.
- **Start programma** — *Joep Schrijvers*, moderator van deze middag.
- **Juridisch kader** — *Prof. mr. dr. Jeroen ten Voorde*.
- **Beledigen mag en moet** — *Ehsan Jami*.
- **Ongevoelig worden voor krenking** — *Maarten Boudry*.
- **Moet alles wat mag?** — *Martien Schreurs*.
- **Beledigen moet** — *Theodor Holman*.

15.55 — 16.25 uur: PAUZE, daarna:

DEBAT

Inleiding op debat — *Joep Schrijvers*.

Panel: *Theodor, Martien, Maarten, Ehsan, Jeroen*.

Twee twistappels/sidekicks: *Samira Bouchibti* en *Floris van den Berg*.

Aftrap debat: *Samira* legt een vraag voor aan het panel.

Provocatieve stelling: *Floris*.

Peiling zaal, debat met panel, debat met zaal.

17.15 uur AFRONDING DEBAT en AFSLUITING MIDDAG.

17.30 uur: BORREL.

OVER DE MODERATOR, DE SPREKERS EN DE TWISTAPPELS

Joep Schrijvers (1957) is leiderschapshistoricus en veranderkundige. Op gezette tijden actief lid van het Humanistisch Verbond, CFI en de Vrije Gedachte. Hij was een van de gangmakers van de verlichtingshumanisten, oprichter van het virtuele museum Kwetsende Kunst. Zijn boek 'Maak er wat van!' is zijn bijdrage aan de humanistische levenskunst.

Maarten Boudry (1984) is een Vlaams filosoof en scepticus. Hij is sinds 2006 actief als wetenschappelijk onderzoeker en docerend lid van de vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap aan de Universiteit Gent en schreef anno 2014 ruim dertig artikelen in diverse wetenschappelijke tijdschriften.

Prof. mr. dr. Jeroen ten Voorde (1977) is universitair hoofddocent straf(proces)recht. Hij is tevens als bijzonder hoogleraar strafrechtsfilosofie, leerstoel Leo Polak, verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Ehsan Jami (1985) is een Iraans-Nederlands activist en publicist. Hij was in 2007 oprichter van het Centraal Comité voor Ex-moslims. Jami was van 2003 tot 2007 lid van de Partij van de Arbeid en zat voor deze partij in de gemeenteraad van Leidschendam-Voorburg.

Theodor Holman (1953), schrijver, journalist, programmamaker. Schrijft scherpe en ontroerende columns voor Het Parool en De Groene Amsterdammer. Ook presenteert hij het radioprogramma OBA live. Holman heeft vele boeken geschreven, filmscenario's en toneelstukken (w.o. een moedig stuk over Wilders en Breivik).

Dr. Martien Schreurs (1966), docent filosofie en de geschiedenis van het humanisme aan de Universiteit voor Humanistiek van Utrecht. Wisselde zijn wetenschappelijke onderzoekswerk af met lesgeven op hogescholen en middelbaar onderwijs.

Samira Bouchibti (1970), programmamaker, schrijfster en politica. Bouchibti was lid van de Tweede Kamer en is momenteel lid van de gemeenteraad van Amsterdam. Ook leidt ze discussies en geeft trainingen o.a. in het middelbaar en hoger onderwijs met actuele en controversiële onderwerpen, zowel met leerlingen als met docenten.

Floris van den Berg (1973), filosoof, schrijver, docent over secularisme, atheïsme, dierenethiek, veganisme en milieufilosofie. Floris is niet alleen een heldere vertolker in woord en schrift van de atheïstische en humanistische levensovertuiging, maar tevens een stevige verdediger van het veganisme waar hij al verschillende boeken over geschreven heeft. Hij heeft ook een aantal vaak bekeken televisiemomenten op zijn naam.

Unsafe haven

Leon Wecke

Het was een merkwaardig tafereel: de Minister van Defensie in een verdedigende houding en generaal Hans Couzy in de aanval. Op tafel lagen een ijzerzaag en een paar verfromfaaide papiertjes.

De zaag, zo had de minister aangegeven, diende om alle uitsteeksels van de YPR's [pantseropvoertuigen - Red.] af te zagen waaraan een eventuele tegenstander zich zou kunnen bezeren. Op de papiertjes stond de instructie dat de officieren, in geval van nood, van een alarmpistool gebruik konden maken. 'Het lijkt mij niet verantwoord,' onderstreepte de generaal, kennelijk voor de zoveelste keer. 'Hebt U de kuil gezien, waarin we straks zitten als die tegenstander over de rand kijkt?' Nee, die had de minister niet gezien. Maar het bevel was gegeven. 'Je kunt me wat', aldus de generaal, 'doe het zelf maar', waarna hij met een snelle uithaal de excellentie tegen de vloer werkte en vervolgens de deur achter zich dicht knalde, zo hard dat Couzy badend in het zweet uit zijn niet in alle opzichten onaangename droom ontwaakte. Deze generaalskwestie zou niet tot een kabinetscrisis leiden, zo realiseerde hij zich.

Het was op hetzelfde moment dat ene Thom Karremans honderd zeil ging. Hij had een afspraak met een, hem uit het verleden niet onbekende, heer Mladic. De laatste verwelkomde hem met: 'Dus jij bent dat ventje dat ik nog een schemerlamp voor zijn vrouw heb meegegeven, die met me getoost heeft op een goede afloop en die geholpen heeft

de mannen en vrouwen van elkaar te scheiden? Je was zo brutaal om nog te zeggen 'don't shoot the pianoplayer''. 'Dat had ik toen wel moeten doen', antwoordde Karremans en deformeerde de martiale kop van de maarschalk met een welgemikt schot. Het duurde nog vijf minuten voor hij wakker werd.

Indertijd is overste Karremans toch nog kolonel geworden, waarover nog wel wat te doen was. Karremans werd door de eerst zo geestdriftige publieke opinie en pers na de val van Srebrenica tot ridder der eerste klasse in de orde van 'de Zondebok met de Zwaarden' geslagen. In feite ten onrechte, althans volgens al die liederen die eerst in koor hadden geroepen dat Nederland nu aan de beurt was om iets groots te verrichten. De roep om ingrijpen kwam indertijd van vele kanten. Vredesbewegingen en politieke partijen, gesteund door de media, riepen om het hardst om het inzetten van de nieuwe Luchtmobiele Brigade (LMB). De actualiteitenrubriek 'Hier en Nu' sloot elke uitzending af met: 'En nog steeds wordt er niet ingegrepen'. Het kabinet had in feite de LMB al, zij het zonder voorwaarden, in de aanbieding gedaan. Toen het deels voorzienbare debacle

een feit was werd uiteraard de ontoereikende bewapening nog eens nadrukkelijk opgemerkt, de onoplosbaarheid van het conflict geëtaleerd en het ontbreken van een exitstrategie aan de kaak gesteld. Veel eer bleek Dutchbat met Srebrenica niet ingelegd te hebben. In het toneelstuk 'Srebrenica' van Ton Vorstenbosch en Guus Vleugel merkt moeder Corrie van een van de Dutchbatters op: 'Het was geen slap stelletje, dat kan je niet zeggen. Kijk naar Roberto. Rijdt over levende Moslims heen met z'n tank. Geeft geen krimp. Ben je dan een soldaat of niet?'

Uit mijn onderzoek van destijds bleek dat twee maanden na de val van Srebrenica een grote meerderheid van de Nederlandse publieke opinie voor voortzetting van militaire acties in VN-verband geporteerd was en een kleinere meerderheid ook voor het voortzetten van die acties op de Balkan. Van een zogenaamd 'Srebrenica-

Leon Wecke (Wijchen, 1932) is polemoloog, verbonden aan het Centrum voor conflict-analyse en management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen.

trauma' was, althans wat de burgers betrof, geen sprake. Dat was eerder een door politici en media aangepraat trauma dat geen overtuigende weerklank vond. Dat zou in geval van een slachting onder de Nederlandse militairen wel anders zijn geweest. Maar daarvan was geen sprake. Hossend zijn de manschappen een nieuwe toekomst tegemoet getreden. Dat vrolijk besluit had beter achterwege kunnen blijven en zo zijn er nog meer, van veel diepgaander belang zijnde, conclusies en lessen te trekken. U kunt ze vinden in het rapport van het Nederlands Instituut voor OorlogsDocumentatie en het latere parlementaire onderzoek naar de politiek/ambtelijke verantwoordelijkheden. De krijgsmacht had een onmogelijke opdracht gekregen.

Dat moet ons niet nog een keer overkomen. Als straks de vraag gesteld wordt naar bewakers van *safe havens* in Syrië moeten de politiek, de publieke opinie en uiteraard de legerleiding zich meer dan tweemaal bedenken alvorens het ja-woord te geven.

Checkpoint, 19 juni 2015

Secularisatie

Anton Mullink

Regelmatig lees en hoor ik, dat het westen gesecculariseerd zou zijn. Ik dacht het niet. De kerkgang is minder, maar de kerkgebouwen domineren de skylines van elk dorp en stad. Ons jaarritme wordt voor een groot deel bepaald door christelijke feestdagen. Confessionele politici blazen nog steeds hun partijtje mee. Vrijheid van godsdienst wordt hoger gewaardeerd dan elementaire rechten voor mens of dier. Respect voor godsdienst is onterecht. Ik denk bijvoorbeeld aan het feit, dat besnijdenis niet strafrechtelijk vervolgd wordt en dat joden en moslims dieren ritueel (dus zonder te verdoven) mogen slachten omdat dit zou moeten van hun geloof. Rare kwibussen die Jahweh en Allah. Is het nijpende probleem van de islamitische theoloog, die zit met de vraag of moslims wel kerst mee mogen vieren of sinterklaas, niet belachelijk en potsierlijk? Kerst, Pasen, Pinksteren, Hemelvaart, wie kent die vrije dagen niet? De miljoenensubsidie aan bijvoorbeeld de monumentale katholieke Bavo in Haarlem, waar ik vanuit mijn huiskamer op uit kijk, is dat geen schande? Een monumentaal pand dat 90% van de tijd ongebruikt en leeg is. Zelfs als het gebruikt wordt, dan is het door hooguit enkele tientallen gelovigen. Aan de restauratie van deze basiliek betaalt elke belastingbetaler mee. Heb ik hier een punt of niet, Monseigneur Punt? Nederland is alles behalve gesecculariseerd. Bisschop Jos Punt zou een voorbeeld kunnen nemen aan de kerk van de Vrijzinnig Hervormden, ook in Haarlem. Dit gebouw is nu een bierbrouwerij en een gezellig café-restaurant met de naam **Jopenkerk**. ▼

In de grond van de zaak ben ik het doorgaans volop eens met alle kritiek op de Islam of het nu over hoofddoekjes gaat, adering, koran, of jihadisme. Het lezen van de volledige tekst van de Koran zou moslims aan het denken moeten zetten; hetzelfde geldt voor joden en christenen en hun boek. Zij zullen van een koude kermis thuis komen als ze al de gewelddadigheden en onzinnige verhalen, die nog steeds doorgaan voor het woord van god, echt zouden lezen. Maar kritiek op de Islam vanuit christelijke hoek, ex-christelijke hoek of van vrijdenkers zal nauwelijks één moslim bereiken laat staan hem of haar tot andere gedachten brengen. Fundamenteel onderuithalen van jihadisme en radicalisme zal pas een kans krijgen met het aandragen van overtuigende argumenten dat alle openbarings-

Anton Mullink (Vorden, 1938) was ooit franciscaan, missionaris en kapelaan, wil nu uitdragen hoe wijds het perspectief is van het seculiere denken. Is onder andere werkzaam geweest in de verslavingszorg.

boeken mythologische verhalen zijn. Wanneer deze soms zelfs mooie mythologische verhalen als waargebeurde feiten voorgesteld worden, verwordt dit tot indoctrinatie in plaats opvoeding of onderwijs in cultuurgeschiedenis.

De geluiden ook van islamitische zijde die een reformatie bepleiten van de islam veronderstellen eigenlijk dat alle christelijke godsdiensten (er zijn er tientallen) deze reformatie allang doorgemaakt hebben. Is dat wel zo? Blijft de kern van het christelijk geloof niet, dat de Vader zijn Zoon laat dood martelen om alle mensen de zonden te vergeven? Hirsi Ali betoogt in haar boek **KETTERS** zelfs dat we het kapitalisme en dus onze westerse rijkdom aan de Reformatie van het christendom te danken hebben. Is dat kapitalisme dan zo'n goede ontwikkeling geweest? Worden we daar blij van? Vergeet zij niet dat het westen zijn rijkdom voor een groot deel uit de

koloniën gehaald heeft?

Zeker, ik hoef in Nederland niet bang te zijn dat iemand mij iets aandoet als ik vertel dat ik fervent atheïst ben en dat dit mij gelukkig maakt. Dit gegeven maakt het christelijk geloof niet minder verwerpelijk. Wat mensen met een geloof aan goeds doen zouden ze ook doen zonder dat geloof. Zij zijn gewoon goeie mensen. Dan hoef ik alleen maar naar mijn eigen familie te kijken.

Al te eenzijdig altijd maar hameren op de Islam vanuit de veronderstelling dat het christelijke westen allang zijn geloof verloren heeft, is m.i. een ontkenning van de werkelijkheid. Het hele land, ja het hele westen is vergeven van de christelijke bolwerken, kerken en kathedralen. Moeten de christelijke feestdagen niet hoognodig vervangen worden door nationale vrije dagen? Zou de Partij van de Rede niet de grootste politieke partij horen te zijn met Hans de Vries in het torentje? Graag zou ik zien dat er veel vrije dagen blijven; dat biedt alleen maar meer faciliteiten om iets leuks van het leven te maken. Alleen Hemelvaartsdag zou kunnen blijven omdat Mohammed hetzelfde trucje uithaalde. Hij ging zelfs met een gevleugeld paard naar het paradijs.

In het westen zullen we ons voornamelijk moeten richten op de kritiek op onze eigen dominante religieuze achtergrond en dat is het christelijke en joodse geloof. Laat kritische joden en ex-joden, zoals in Amerika Dave Silverman, en kritische moslims en ex-moslims zoals Hirsi Ali hun eigen (voormalige) geloofswereld bekritisieren. Brill-

jant idee om ex-moslim Ehsan Jami voor de Vrijdenkersdag uit te nodigen.

Een coalitie van al die 'ex-en' lijkt mij de aangewezen weg om religieekritiek body te geven en verdergaande secularisatie te bevorderen.

Vegetaristen geloven in de ziel

Anton van Hooff

Wie zal dode-planten-eters ongelijk geven dat we andere dieren niet moeten laten lijden? Hun bezwaren zullen dus helemaal zijn weggenomen als de dieren lekker kunnen scharelen en pijnloos worden geslacht. Of toch niet? In hun pleidooien struikelen de vegetariërs over argumenten: we moeten ook aan de milieubelasting denken die veeteelt veroorzaakt. Dat is echter een argument van een heel andere orde, dat zeker hout snijdt. De vleesconsumptie is in het weelderige Westen explosief toegenomen. In mijn jonge jaren kwamen er alleen op zondag karbonaadjes op tafel en op een van de wekdagen smulden we van uitgebakken spek of een gehaktbal. Het zal wel niet mogelijk zijn om de nu gangbare consumptiedieren zo te fokken dat ze een niet te groot beslag op de natuur leggen. Maar als we overstappen op andere hoogwaardige eiwitproducenten, meelwormen en andere insecten? Ik ben bang dat vegetariërs ook die wezens aan hun hart zullen drukken, want het zijn per slot van rekening ook dieren en geen planten. En planten zouden niet kunnen lijden. Dat moeten ze wel vinden anders zouden ze de hongerdood sterven. Van stenen kun je nu eenmaal niet leven.

Voorlopig beperkt de kring van empathie zich echter tot de huisdieren die niet in huis leven. De echte aap of liever de ziel komt uit de mouw in een lezersbrief die *NRC Wetenschap* op 4 april publiceerde. Daarin werd Piet Borst (Vrijdenker van het Jaar 2012) op de korrel genomen, die een column had geschreven over het kweken van menselijke organen in varkens. 'Heeft Borst dan geen oog voor de *ziel* en de persoonlijkheid van het varken?' schreef Roos Vonk. Ze liet onder haar brief zetten dat zij hoogleraar psychologie is. Maar dat is ze niet! Ze doceert *sociale* psychologie, een vakgebied dat door de machinaties van Diederik Stapel in een kwade reuk staat. Toen hij wetenschappelijk 'bewezen' had dat vleeseters hufteriger zijn, publiceerde Roos Vonk een jubelend persbericht. Na de val van Stapel is ze daarvoor door de Nijmeegse universiteit gekapitteld. Het is nogal onbeschaamd dat ze opnieuw als wetenschapper en niet als vegetarist haar mening geeft.

In die laatste hoedanigheid kent zij aan varkens een ziel toe. Maar dat is de oude Pythagoras! Hij onthield zich al in de zesde eeuw vC van vlees omdat hij geloofde dat zielen van mensen in dieren overgingen. Je kon dus onverhoeds je opa verorberen. Heel logisch is dat standpunt overigens niet, want de onsterfelijke ziel zou toch weer verhuizen, niet? Waarom gunde Pythagoras haar geen nieuwe spannende migratie, misschien wel naar een nieuwe mens? Enfin, Vonk en hij verraden waar het bij vegetaristen eigenlijk om gaat: dieren zijn *bezielde* wezens. Pythagoras lijkt de ziel te hebben opgevat als adem, *pneuma*. Dat zou de reden zijn dat hij ook geen bonen at; daarvan werd je wonderig zodat je de ziel onverhoeds via de achteruitgang kon verspelen.

Het is me wat met die ziel. Onlangs las ik in een Hoverigens serieus boek over de dood bij de Grieken dat wetenschappelijk was aangetoond dat de ziel 20 gram weegt; zoveel gewicht zou een mens verliezen wanneer hij alleen als lijk overblijft. Moslims vinden dromen het bewijs voor de ziel; dan zou je even rechtstreeks in contact met Allah staan (stuurt die dan ook natte dromen?). Apollonius van Tyana*), een antieke goeroe en wonderdoener van het slag Jezus van Nazareth, onthield zich van vlees (en ook wijn) om zijn ziel perfect bolvormig te houden. Daarom kon hij zo perfect profeteren, verklaarde hij.

Deze rationalist wil niet aan die ongrijpbare ziel. Hij beschouwt zichzelf als een dier dat gewoon deelneemt aan Darwins 'struggle for life'. Hij beseft dat zijn leven altijd ten koste gaat van andere organismen, plantaardig of dierlijk. Hij zal zijn strijd om het bestaan wel met verstand voeren; beperking van vleesconsumptie met het oog op het milieu is in het belang van zijn soort, maar dient niet het sparen van zielen.

*) De levensbeschrijving van deze schilderachtige figuur is in een Nederlandse vertaling beschikbaar: *Philostratus. Het leven van Apollonius van Tyana*, vert. Simone Mooij, Athenaeum, Polak & Van Gennep. Ik heb het boek een beetje plagerig aan Floris van den Berg gegeven bij zijn afscheid als bestuurslid.

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

WERELDS NIEUWS

In het Vredespaleis in Den Haag is op 26 april 2015 een bronzen borstbeeld van Aletta Henriëtte Jacobs onthuld. Het is een geschenk van de Women's International League for Peace and Freedom aan de Carnegie Stichting, de eigenaar van het Vredespaleis. Aletta Jacobs (1854-1929) was de eerste Nederlandse vrouwelijke arts;

zij is o.m. bekend van haar strijd voor het vrouwenkiesrecht. Zij was mede-organisator van een Internationaal Congres van Vrouwen in 1915 en lid van onze vereniging.

God heeft het goed gezien:
Verdeel en heers.

- G. Broekhuis

Onderweg

Ben Warner - *belijdend denkdienstige*

Ben Warner is auteur van communicatieboeken, oud directeur Gasunie/GasTerra, oud-bekleder bijzondere leerstoel strategische communicatie UvA.

Je bent niet godsgelovig, maar waar geloof je wel in? Schrijf daarover eens, hiertoe nodigt onze redactie de lezers van ons blad uit. Om met de deur in huis te vallen: ik geloof nergens **in**. Het werkwoord is onovergankelijk, hoewel in uitdrukkingen als *gelooven in of aan iets* er wel een object lijkt te ontstaan. Wie fanatiek en onwankelbaar gelooft in, past een harnas toe op het werkwoord, dat dit in oorsprong niet aangeeft. Zo beschouwd krijgt het werkwoord dan twee tegenovergestelde duidingen.

De meeste betekenissen van geloven zijn synoniem met 'ik meen dat' of 'ik meen te weten dat' of 'ik denk dat'. Geloven is in die duiding het voorportaal van weten. 'Ik geloof hem op zijn woord' betekent dan 'ik heb redenen om aan te nemen, dat hij de waarheid spreekt of oprecht is. Deze vorm van geloven is gebaseerd op eerdere ervaringen met die persoon. Zonder voorgaande kennismaking ontbreken immers die redenen om iemand te geloven op zijn woord. Een gradatie zwaarder neigt dit naar 'ik ben ervan overtuigd dat hij de waarheid spreekt.' Die overtuiging wijst ook op een zeker grondvest. Dit kan tot vertrouwen voeren en zelfs het volste vertrouwen. Maar altijd is er het hiaat met weten, laat staan zeker weten. Zo naar dit werkwoord kijken, opent de mogelijkheid om wetenschap te vangen onder de betekenis van het werkwoord geloven. We denken feiten en bewijzen te hebben om te mogen aannemen, dat de oerknal wel eens het begin van het heelal kan zijn geweest of dat Mozes' passage door de Rode Zee in werkelijkheid verwijst naar gevolgen van de uitbarsting van een regionale vulkaan in diezelfde periode. En dat weten geldt dan als voorlopige aanname, totdat nieuwe inzichten of kennis ons weer verder voeren op het pad naar absolute kennis, waarvan we niet weten of dit pad wel een einde kent.

Geloven in een almachtige schepper en de antropomorfe voorstelling die gelovigen bij dit idee hebben zijn voor mij hetzelfde als geloven in sprookjes. Het gebruik van dit werkwoord in een dergelijke context is het aangeven, dat een mens en zijn brein in staat zijn om zich van iets een voorstelling te maken, waarvoor anders dan in de fantasie geen aanwijzingen zijn. Overigens moet ik erbij zeggen, dat veel geloofsgebeurtenissen in lijn hiermee ook een sterk fantastische inslag hebben. Mohammed die te paard de hemel in rijdt, zoals onze ex-voorzitter nog schreef in de vorige Vrijdenker. De wederopstanding. De tweede schepping van mens en dier na de vernietiging van de eerste door Noach met gezin en varende dierentuin. De vele fantaserijke gebeurtenissen die ons lid Gerhard Elferink ons al enige artikelen lang serveert.

Waar ik geloof, kan ik dus niet zeggen. Mijn geloof ligt bij de wetenschap. Ik denk, dat ik behoorlijk overtuigd ben door Darwin en zijn navolgers en hen, die zijn hypothesen verder het bewijspad opvoerden, van de evolutietheorie en de vele stavende voorbeelden. Leven is zonder meer een bijzondere vorm van complexiteit ten opzichte van de rudimentaire oerdeeltjes, die via eencelligen, archaea en eukarioten, hebben geleid tot onze soort. We zijn een product van de kosmos en zijn wetten en van de aardse natuur. Als aanpassing het overlevingsmechanisme is, afdedwongen door die eveneens complexe natuur – zonder dit houdt je bestaan je gewoonweg op – dan zijn voor mij *denken, denken dat en zoeken naar de bevestiging van gedachten leidende tot wat we kennis noemen* een aanpassing, waarvan we het resultaat nog niet kennen. Daarom moeten we ook zo verstandig zijn om niet te denken dat we alles al weten, om met onze eigen eigenschap (vooralsnog nog de verst gevorderde in die evolutielijn) voorzichtig om te gaan en nu we het geheim van die dynamiek van aanpassen denken te kennen, die adaptatie ook toe te passen op ons denkvermogen. Die natuurvorming, die modellerende kosmos, leert ons dat wie de natuur en het evolutionaire principe niet goed verstaat evenzogoed een weg in

kan slaan die wel degelijk eindigt. Het heeft er van weg dat we de natuur in eigen hand denken te mogen en kunnen nemen. Niets maakt zo blind als onterechte zekerheid.

Toch antwoord gevend op de vraag van de redactie, ik denk dat ik mij in dienst stel van denken en wetenschap en in het verlengde daarvan van rationaliteit en logica en een dosis creatieve energie. Zo te denken kan geen toeval zijn, het is een tijdgebonden resultaat op dat pad van zoëven, dat ik dan met enige fantasie maar aanduid als Onderweg.

CITAAT

Wat is de God van het Oude Testament, die de Joden tot genocide aanspoort (hetzelfde misdrijf waar ze onder Hitler zelf het slachtoffer van werden) en wiens Heilige Geest tot zangen inspireerde als 'Gelukkig hij, die uw (Edom's) zuigelingen grijpt en tegen de rots te pletter slaat!' (Psalm 137 vers 9) - wat is die God in menselijke ogen anders dan een ophitsers tot moord op onschuldigen? En de God van het Nieuwe Testament, die zich slechts met het door hem zo faalbaar geschapen, en dus falende, mensdom wil verzoenen (overigens zonder van de opgelegde straffen af te zien) wanneer dit mensdom zijn Zoon op een afgrijselijke manier doodmartelt?

Wat deze verzoening betreft van de falende mens met God, hoeveel verhevener dan het christelijk godsbeeld is dat van de Islam, waar aan haast elke verbodsbeveling in de Koran de clausule wordt toegevoegd: 'Maar Allah is vergevend en barmhartig'. Allah schiep een gebrekkig wezen, en is tegenover deze gebrekkigheid lankmoedig, als de goede wil er maar is. Deze eigenmachtige vergevingsgezindheid van Allah, niet door een afschuwelijk zoenoffer gekocht, is groots. Maar net zo goed als Allah is God ook de veroorzaker van wat, naar menselijk begrip, slechts volstrekt kwaad kan worden genoemd en wat hem dus volstrekt onbegrijpelijk maakt.

.....
E. Brongersma, in het brievenboek *De (on)redelijkheid van het geloof* van Bernard Delfgaauw en Edward Brongersma, uitg. Kok Agora, 1987.

Voor informatie over Brongersma zie het aan hem gewijde Wikipedia-artikel.

Om een lang verhaal kort te maken: de evolutie

René van Elst

Hé, een nieuwe van Richard Dawkins, dacht ik even, toen ik het boek River out of Eden in de winkel zag. Maar het bleek dat ik Dawkins' bibliografie niet goed genoeg uit mijn hoofd kende, want het werk dateert van 1995. Het is een boek van beperkte omvang met een heldere uiteenzetting van de evolutietheorie; toch vereist het begrijpen van de uitleg van bepaalde aspecten wel enige inspanning van de lezer. De publicatie van de evolutietheorie was – ik vermeld het ten overvloede – van cruciaal belang voor de verbreiding van vrijdenkerij annex ongelof. Als vrijdenkers moeten wij die theorie in onze geestelijke bagage hebben en doen we er goed aan een weerwoord te hebben tegen de bezwaren die er het meest tegenin worden gebracht.

Overigens zijn veel gelovigen er inmiddels wel van overtuigd dat het leven op Aarde zich allengs heeft ontwikkeld langs de door de wetenschap aangegeven lijnen. Chris Kruse, die ons onlangs, voorafgaand aan de Algemene Ledenvergadering, toesprak, is daar een voorbeeld van. Maar hij en zijn geloofsgenoten menen dat God die ontwikkeling op gang heeft gebracht en op bepaalde momenten heeft ingegrepen opdat het resultaat zou zijn wat het volgens de gelovigen moest zijn, de mens die uit vrije wil Gods wil kan doen. Vervelend voor òns is dat wij, naarmate de gelovigen aldus meer van het orthodoxe geloof opzijschuiven en het geloof steeds abstracter wordt, het restant steeds moeilijker kunnen weerleggen. Dat de Aarde ca. 6000 jaar oud zou zijn, daar is van alles tegen in te brengen, maar het idee van subtiele ingrepen van God in de evolutie is veel ongrijpbaarder en dus moeilijker aan te vechten. Hetzelfde geldt natuurlijk voor de 'theorie' dat God de Oerknal teweeg zou hebben gebracht, of sterker nog, dat uit het plaatsgevonden hebben van de Oerknal zou volgen dat God wel móét bestaan, als 'eerste oorzaak'.

Terug naar Dawkins: het verhaal van de evolutie is een heel lang verhaal dat meer dan drie miljard jaar bestrijkt; Dawkins maakt het verhaal

op welsprekende wijze kort. Ik wil het boek echter niet zozeer bespreken als wel enige belangrijke punten eruit op een rijtje zetten om onze kennis van de evolutietheorie en de discussie daaromheen een beetje op te frissen.

De rivier uit de titel van het boek DNA (de erfinformatie), die stroomt door de tijd en zich – als een rivierdelta – steeds verder vertakt, waarbij de oevers de mutatiespeelruimte voor elke soort inperken. Het is een rivier van informatie voor het maken van lichamen. Dawkins' rivier ontstaat niet door het samenvloeien van kleinere beekjes en stroompjes; zijn rivier begint op één punt, namelijk bij het ontstaan van het eerste leven. De rivier-analogie lijkt me ook in andere opzichten niet sterk; daar ga ik nu maar aan voorbij.

De basis voor het leven wordt gevormd door zelfduplicerende moleculen (in het laatste hoofdstuk van het boek gaat Dawkins daar nader op in, evenals in het tweede hoofdstuk van zijn fameuze eerste boek *The selfish gene*). De theorie van Darwin en zijn navolgers verklaart wat er is gebeurd na het eenmaal ontstaan zijn van zulke moleculen, namelijk de wording van een veelheid aan levensvormen. Elke levensvorm geeft op zijn eigen wijze zijn in DNA gecodeerde blauwdruk door naar de toekomst. Een organisme dat erin slaagt te overleven en zich voort te planten, heeft succesvolle genen (een gen is een klein onderscheidbaar deel van de DNA-informatie) en geeft die door. Wat overgeërfd wordt is de blauwdruk voor een lichaam dat ook weer in staat is te overleven en zich voort te planten. Zo heeft ieder levend wezen zijn genen gekregen van een ononderbroken reeks van succesvolle voorouders. Het is niet zo dat de genen beter worden door gebruik; ze worden onveranderd doorgegeven, behoudens toevallige kopieerfouten. Elke generatie werkt als een zeef: goede genen komen erdoorheen; slechte genen manifesteren zich in lichamen die zich niet of te weinig voortplanten. Het is niet altijd noodzakelijk dat elk individueel organisme

zich voortplant; zo dragen bijvoorbeeld steriele werkbijen alleen indirect bij aan het doorgeven van hun DNA.

Genen veranderen niet door gebruik maar ook niet door seksuele voortplanting, ze worden alleen steeds anders gecombineerd. Om te overleven moet een gen ook goed kunnen samenwerken met andere genen binnen dezelfde soort.

Een nieuwe soort organismen ontstaat als een soort gesplitst raakt, meestal door geografische / klimatologische oorzaken. Twee 'rivieren' gaan dan hun eigen weg – die ook tot opdrogen kan leiden. Na verloop van tijd – zo'n ontwikkeling gaat heel geleidelijk – kunnen de genen van de ene soort niet meer samenwerken met die van de andere en is kruising niet meer mogelijk. Niettemin zijn alle dieren en zelfs planten, wat hun genetische code betreft, moleculair gezien, nauw met elkaar verwant.

Wes weten nu dat genen lange slierten digitale informatie zijn. De informatie is in alle cellen van een organisme gelijk, maar welke passages worden uitgelezen, hangt af van de positie van de cel in het geheel. Het digitale karakter van de informatie maakt dat deze talloze malen gekopieerd kan worden zonder verlies, behoudens toevallige fouten. De genen bepalen de vorm en het gedrag van de lichamen waarin ze zich achtereenvolgens bevinden. Alle levende wezens zijn overlevingsmachines, geprogrammeerd om hun digitale database, die voor de programmering zorgde, te propageren.

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker; opgeleid als socioloog en (deels) jurist; hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker, donateur van Skepsis.

Waar verschillen tussen individuen veroorzaakt zijn door hun genen, kan de natuurlijke selectie voor bepaalde eigenschappen gunstig uitpakken en voor andere ongunstig. Op den duur raakt de 'rivier' vol met genen die goed zijn in overleven door voor gunstige eigenschappen te programmeren. Genen met ongunstige effecten zullen allengs uit de 'rivier' verdwijnen.

De DNA-codes van diverse soorten kunnen punt voor punt met elkaar worden vergeleken om stambomen van soorten op te stellen. Het is zelfs mogelijk om de 'vertakkingen' te dateren, als men ervan uitgaat – en daar zijn goede aanwijzingen voor – dat mutaties in enig deel van de genetische code zich in een tamelijk vast tempo voordoen. Speciaal het DNA van de mitochondrieën (kleine bacterie-achtige orgaantjes binnen de cel) leent zich daar goed voor, omdat het niet door elkaar wordt gehusseld bij seksuele voortplanting: het wordt onveranderd geërfd van de moeder. Uit onderzoek naar de mutaties in dat DNA hebben wetenschappers de conclusie getrokken dat alle nu levende mensen afstammen van een vrouw die ca. 200.000 jaar geleden moet hebben geleefd – vermoedelijk in Afrika, maar dat is minder zeker – en die postuum Eva is gedoopt. Let op: zij was niet de eerste of enige vrouw, maar de meest recente vrouw van wie alle levende mensen *via de moederlijke lijn* afstemmen.

De aantrekkingskracht van het creationisme zit hierin, dat mensen onder de indruk van de schoonheid en complexiteit van de levende wereld concluderen dat die wel 'ontworpen' moet zijn. Tegen de evolutietheorie brengen de creationisten vaak in dat er geen 'tussenvormen' zijn: een partiel ontwikkeld oog bijvoorbeeld zou niet werken, dus moest het meteen perfect – en derhalve ontworpen

– zijn. Maar iets hoeft niet perfect te zijn en perfect te werken om nuttig te zijn; als het maar beter werkt dan niets. Men kan in het dierenrijk allerlei verschillende gezichtsorganen vinden, van heel primitief tot 'perfect', die allemaal functioneel zijn. Ik verwijs naar de eencellige *Euglena*, waarover ik schreef in *De Vrijdenker* 2015-02 op pag. 12: die heeft een lichtgevoelig plekje dat hem de nodige informatie geeft om in de richting van licht te zwemmen. Dat uit zulke orgaantjes in meercellige organismen ogen ontstaan in de loop van miljoenen jaren strijd om het bestaan tussen talloze individuen, steeds op basis van 'iets is beter dan niets', is niet alleen voorstelbaar, het ligt zelfs voor de hand. En het is dan ook op allerlei manieren gebeurd. Simulaties hebben uitgewezen dat daar meer dan genoeg tijd voor was. Zoiets als het oog lijkt onwaarschijnlijk als product van toevallige ontwikkelingen. Maar de clou is de geleidelijkheid, waarbij elk miniem veranderingetje dat gunstig uitpakt, effect heeft op lange termijn.

Daarmee komen we op Dawkins' punt van de nutsfunctie (*utility function*). Mensen zijn altijd sterk geneigd te vragen waarom iets het geval is en waar iets voor dient. We zijn geobsedeerd door doelgerichtheid. Het toppunt is wel de zinloze vraag 'waarom is er iets en niet niets?' Dat de wetenschap geen antwoord geeft op waarom-vragen, wil niet zeggen dat een andere discipline die moet kunnen beantwoorden. En het feit dat een bepaalde vraag gesteld kan worden, betekent niet dat het altijd een legitieme of toepasselijke vraag is. Nu maken lichamen en hun organen een zeer doelgerichte indruk. Daaraan pleegt men het klassieke 'ontwerp-argument' voor het bestaan van God vast te knopen. Maar het proces dat alle eigenschappen van het leven heeft doen ontstaan wordt tegenwoordig heel goed begrepen, het is de natuurlijke selectie volgens Darwin. Toch stellen ook evolutionisten wel de 'waarom'-vraag; dan gaat het om de functie van iets. Bijvoorbeeld: waarom zingen vogels? En ook evolutionisten gaan er wel eens impliciet van uit dat complexe dingen 'goed ontworpen' zijn en ergens voor dienen, zoals de bijendans. Wat is nu het doel van een levend wezen? De nutsfunctie is een economisch begrip

dat duidt op 'datgene wat gemaximeerd wordt', anders gezegd: het doel waarnaar gestreefd wordt. Wat dat is, kom je te weten door een analyse van gedrag. Levende lichamen blijken bij nadere beschouwing maar één nutsfunctie te hebben, namelijk propagatie van DNA. DNA in een jachtluipaard maximeert zijn overleving door te bewerkstelligen dat het luipaardlichaam gazellen doodt; DNA in een gazelle maximeert zijn voortbestaan door te zorgen dat het gazellelijf snel kan vluchten. Als we ons van deze nutsfunctie bewust zijn, kunnen we allerlei verschijnselen in de dierenwereld verklaren, zoals bijvoorbeeld het feit dat in een zeoolifantenpopulatie veel mannetjes niet concreet bijdragen aan de voortplanting. Enigszins vergelijkbaar is het voorbeeld van het bijenvolk dat telkens slechts enkele koninginnen voortbrengt, maar duizenden darren. Dit zijn vreemde situaties als je ervan uitgaat dat ieder organisme (maar) één vader en één moeder (nodig) heeft. Het zou te ver voeren om Dawkins' uitleg ter zake over te nemen, dus u moet maar even aannemen dat die uitleg er is.

Een opvallende manier waarop DNA zich probeert te handhaven, is het creëren van schoonheid, althans aantrekkelijkheid voor partners. Denk aan de pauw en de paradijsvogel. Het lijkt verspilling, maar het doel van propagatie van het DNA heiligt alle middelen. Dat geldt ook voor middelen die in onze ogen wreed zijn; DNA heeft geen geweten. DNA heeft ook geen verstand; als het dat wel had, zouden bomen niet zo hoog groeien in plaats van steeds te pogen om elkaar te overtroeven in het vangen van zonlicht.

Laat ik hier afsluiten met de opmerking dat de evolutie geen theoretische aangelegenheid meer is; dankzij de overweldigende hoeveelheid bewijsmateriaal kunnen we rustig zeggen dat de evolutie een feit is, zoals de theorie van Copernicus betreffende de structuur van het zonnestelsel allang geen theorie meer is, al zijn er wel schertsfiguren die zelfs wat dit betreft nog dwarsliggen.

Richard Dawkins, *River out of Eden, a Darwinian View of Life*, Weidenfeld & Nicholson, paperback edition 2015.

Worstelen met Rousseaus gevaarlijke filosofie

Boekbespreking van Paul Claes, *Kinderen van Rousseau. Een pamflet tegen de tijdgeest*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2015, 104 pgs.

Floris van den Berg

Dit artikel is door de redactie ingekort.

De Belgische classicus, dichter, schrijver en vertaler **Paul Claes** (1943) schrijft zijn ergernissen over de hedendaagse samenleving van zich af in een conservatief cultuurfilosofisch pamflet. De filosoof Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) krijgt de schuld van alle ellende waar Claes onder gebukt gaat. Claes schrijft puntig polemisch, op een manier die uitnodigt tot verder lezen. Maar na het lezen legde ik het geërgerd weg. Om er vervolgens wel over na te blijven denken. Het vergt enig geduld om de gedachten te ontrafelen en te ordenen naar gelang ik het, vanuit liberaal filosofisch perspectief, er wel en niet mee eens ben.

Rousseau zette zich af tegen het keurslijf van de traditie (pruikentijd en korsetten) waarbij het individu vast zat aan tal van tradities en gewoonten van de aristocratische en door de katholieke kerk gedomineerde samenleving. Hij meende dat toen er nog geen kunstmatige natuur was – in de natuurtoestand – de mens vrij en blij was. Rousseau had bewondering voor natuurvolk en waardeerde het kind als een nog niet door traditie gebonden mens.

Volgens Claes leven wij in de eeuw van Rousseau, waarin de ongebondenheid hoogtij viert. Claes ontpopt zich als een conservatieve moppeaar die nogal is losgezongen van de werkelijkheid. Conservatisme betekent zoets als: oud – goed; nieuw – slecht. En oud betekent: van toen ik jong was. In het geval van Claes is dat: alles van vóór het in zijn ogen vermaledijde studentenprotest eind jaren zestig. Een fundamenteel probleem voor conservatisme is om aan te geven waarom iets dat oud is goed is, of waarom de bestaande orde goed is, en welke tijd of welke stand van zaken goed is. Claes is een paternalistisch conservatief: hij heeft er moeite mee dat in de liberale samenleving mensen kiezen voor andere (volgens hem plattere, vulgairdere) vormen van vermaak dan wat hij prefereert. Als classicus en literaat zit hij graag *in angulo cum libello*. [met een boekje in een hoekje – Red.] (Ik ook trouwens). Daar is in deze vrije samenleving alle ruimte voor. En de boeken van zijn gading worden nog steeds uitgegeven. Conservatieven hebben een geijkt aantal onderwerpen: de verruwing van de zeden, verslonzing van de omgangsvormen, de oppervlakkigheid van de cultuur, het falende onderwijs, de opstandige jeugd. Het moet allemaal anders, zoals vroeger. Claes betoogt dat in het onderwijs kennisvergarig weer centraal moet staan, want, zo lamenteert hij, de jeugd weet helemaal niks meer van de culturele canon en schrijven en rekenen kunnen ze ook al niet. Ook heel erg volgens Claes is internet: *'Het internet, deze stortplaats*

van stommiteiten, wordt ingeschakeld als leer-school.' (p. 39) Wie het internet een stortplaats van stommiteiten noemt, moet een bibliotheek ook een stortplaats van stommiteiten vinden. Ik denk dat je internet (en bibliotheken) beter als een goudmijn van het ware, het schone en het goede kan zien – mits je heuristisch onderlegt en gedisciplineerd bent.

Filosofisch interessant is het hoofdstuk 'Anarchisme' over wat vrijheid is. Een van de leuzen van de studentenrevolte in mei '68 was: 'Verboden te verbieden'. Claes spreekt er schande van. Het is inderdaad geen erg doordachte leuze – maar hij zet wel aan tot denken. In mei '68 kwam de filosofie van de vrijheid – weg van de beknotting van het establishment – tot uiting in (gewelddadige) rellen. Vrijheid en emancipatie zijn uitingen van morele vooruitgang. Claes filosofeert echter: *'Maar waar houdt het streven naar zelfbeschikking op? Hebben alle volkeren en bevolkingsgroepen recht op vrijheid? Als Basken en de Koerden mogen opkomen voor een eigen staat, waarom de Friezen en de Zeeuwen niet?'* (p. 42) Dat is een belangrijk politiek filosofisch punt. Maar het staat los van de vrijheid en emancipatie van individuen. Ik ben inderdaad geneigd om volkeren zoveel mogelijk een eigen staat te geven (als een meerderheid dat wil). Claes noemt Vlaanderen en Wallonië niet als voorbeeld.

Rousseau, en wellicht in zijn kielzog de studenten van '68, wilden absolute vrijheid: complete individuele autonomie zonder gehoorzaamheid aan enig gezag of hechting aan tradities. Dit totale vrijheidsbegrip leidt tot chaos, wanorde en problemen met grenzen aan de vrijheid (geweld). Claes kiest voor de veilige optie van conservatisme en wil liever dat alles bij het oude blijft en dat iedereen netjes in zijn sociale hokje blijft. Wat Claes en de studenten niet zien, is dat er nog een ander vrijheidsbegrip is, namelijk het liberale vrijheidsbegrip, zoals geformuleerd door John Stuart Mill in *On Liberty*. Het liberale vrijheidsbegrip stelt dat individuen een zo groot mogelijke vrijheid hebben, zolang zij andere individuen maar geen schade toebrengen. De studentenrevolte van mei '68 heeft geleid tot diepe veranderingen in het (universitaire) onderwijssysteem. Het onderwijs is veel minder autoritair geworden. Het is toegankelijker, vrijer, informeler. Maar de inspraak in de inhoud van het onderwijs door studenten is beperkt gebleven (en terecht).

Claes ontspoort in zijn conservatieve ondoordachte mopperij als hij

Floris van den Berg (1973) is milieufilosoof, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis

schrijft over dierenrechten, vegetarisme en veganisme. Hij vraagt of planten ook geen recht op leven hebben en of anorganische stoffen geen recht hebben om zich tegen economische uitbuiting te verzetten. Het is gênant om daarop in te moeten gaan: inderdaad, er zijn goede argumenten voor veganisme, het jachtverbod en antivivisectie. Claes noemt het: specisisme. Wat Claes niet door heeft is dat het vermogen tot lijden (sentiëntisme) het morele criterium is. Planten, zo leren we van de biologen, kunnen niet lijden.

Interessant is zijn beschouwing over het verband tussen schrijvers en engagement. Claes merkt op dat vele Grote Namen uit de literaire canon aan de verkeerde kant van het politieke regime stonden, aan de kant van de onderdrukkers en niet van de onderdrukten. Kan foute kunst mooi zijn? De films van Leni Riefenstahl, zoals *Triumph des Willens* (een Nazi propagandafilm uit 1935), zijn heel mooi. N.a.v. het werk van Riefenstahl is er een uitvoerige discussie geweest over de relatie ethiek en esthetiek. Kun je iets mooi vinden dat moreel verwerpelijk is? Mag je iets mooi vinden van een persoon die moreel verwerpelijke standpunten heeft? Ik denk dat het goed is om dit van twee kanten te bekijken. Enerzijds de kant van de beschouwer. Die mag in principe alles mooi vinden, wanneer het gaat om esthetische beleving, zonder dat het ook moreel te verantwoorden is. Mag je een lampenkap van mensenhuid mooi vinden? Ja, ik denk het wel. Maar wat is het verschil met iemand die een lampenkap van mensenhuid heeft met iemand die in een bontjas loopt, of op leren schoenen? Mooi en goed zijn fundamenteel verschillende categorieën. Als je iets mooi/lekker/handig vindt, dan is het daarmee nog niet moreel te rechtvaardigen.

Kunstenaars die in dienst staan van verachtelijke ideologieën (zoals de Christelijke kerk) zijn verwerpelijk, maar ze kunnen natuurlijk wel mooie dingen maken. Als schrijvers zich moreel engageren, dan graag voor de goede zaak. Volgens Claes zitten kunst en literatuur heden ten dage in het keurslijf van de maatschappijkritiek: *'Het huidige establishment geeft theatermakers alleen subsidie als ze anti-establishment zijn.'* (p. 64) Volgens Claes is er een sociale drang dat literatuur 'urgent' moet zijn. Mijn indruk van moderne kunst is dat er een heel breed scala aan kunsten is en dat de kunst floreert.

Wie zijn dan precies de 'kinderen van Rousseau'? Is de invloed van Rousseau tot bloei gekomen in de jaren zestig van de 20ste eeuw? Zoals veel cultuurfilosofen is Claes niet duidelijk met zijn concepten. Het is borrelpraat: je kunt er goed je gehoor verontwaardigd mee onderhouden.

Claes betreurt de jongerencultuur van onze samenleving. Pedocentrisme noemt hij het. Vroeger (in dit geval enkele decennia terug) keken jongeren op naar de cultuur van de ouderen. Tegenwoordig domineert, in de media althans, de jongerencultuur en proberen oudere-jongeren mee te doen met de jeugd, om eeuwig jeugdig te blijven. Dit is ook waar de Engelse conserva-

tieve cultuurcriticus Theodore Dalrymple zich over verontwaardigd toont in zijn boek *Beschaving. Of wat er van over is* (2005). Claes schrijft: *'In plaats van het peil van het publiek op te tillen gaan 'cultuurmanagers' op hun hurken zitten.'* (p. 85) Is het culturaanbod niet juist verbreed en zijn de grenzen tussen hoge en lage cultuur niet vervaagd? Loop een willekeurige goede boekhandel binnen en je kunt er – behalve de pulp – de meesterwerken uit de wereldliteratuur kopen. Nederland is het land met de hoogste museumdichtheid ter wereld. Claes spreekt over het 'monopolie van de pueriliteit' (p. 86). Maar wat is het probleem met pueriliteit? Is niet een van de wijze levenslessen om het kind in je levend te houden? Of is dat juist de erfenis van Rousseau? Ik koester de pueriliteit in mijn persoon. Claes heeft het niet zo op de moderne opvoeding die kinderen centraal stelt en waar kinderen worden verwend. Ik vind inderdaad dat er behoorlijk wat is aan te merken op hoe kinderen worden opgevoed, maar het is enorm veel beter dan de autoritaire, paternalistische opvoeding zoals die gebruikelijk was (en nog steeds is in orthodox religieuze kringen).

Het politiek filosofische euvel van Rousseau is zijn concept van 'de wil van het volk'. Bij Rousseau is er geen ruimte voor afwijkende meningen, geen rol voor individuele vrijheid. Rousseau verzette zich tegen de dictatuur van de aristocratische monarchie, maar hij wilde die inruilen voor de dictatuur van het volk: het volk had een stem waar iedereen het mee eens was, en wie het er niet mee eens was had een groot probleem. Volgens Claes hadden de ideeën van Rousseau veel invloed op de terreur die volgde op de Franse revolutie en is het hedendaagse, door de media mogelijk gemaakte, populisme *'een verkapt vorm van de volkswil van Rousseau.'* (p. 96)

Aan het eind van zijn boek somt hij op wat er allemaal mis is met onze samenleving. Op sommige punten snijdt hij hout, op andere punten slaat hij de plank mis. Ik ontrafel de wirwar door er vanuit een (groen) liberaal perspectief naar te kijken:

'De kinderen van Rousseau vinden dat 'alle regels etc. bemoeizucht zijn'. Zijn er mensen die dat menen? Ik vind soms wel dat er teveel regels zijn, maar er zijn op sommige punten ook te weinig regels, zoals betreffende onze omgang met milieu en dieren.

'Waarom mag ik geen blikje op de grond gooien?'

Ik erger mij aan zwerfafval. Dalrymple schreef een conservatief pamflet op basis van zijn ergernis over zwerfafval. Ik deel de ergernis over zwerfafval met conservatieven en ik vind dat mensen opgevoed moeten worden.

'Waarom moet ik luisteren naar de politie?'

De afname van gezag voor autoriteiten heeft als negatief bijeffect dat ook het gezag van de politie heeft ingeboet. Ik deel deze (conservatieve) zorg. Ik denk dat we het fenomeen van de uitgaanscultuur met veel drank en drugs (en luide

muziek en roken en zwerfafval, en *drinking-driving*) eens moeten durven aanpakken. Hoe kunnen we adolescenten op een moreel verantwoorde manier uit hun dak laten gaan?

'Waarom mag ik niet cyberpesten?'

De zorg om cyberpesten deel ik met Claes. Ik denk dat we kinderen en studenten ook moreel pedagogisch moeten opvoeden, zoals door hen bekend te maken met de basisprincipes van het liberalisme.

'Waarom zou ik mijn recht niet in eigen hand mogen nemen?' (p. 102)

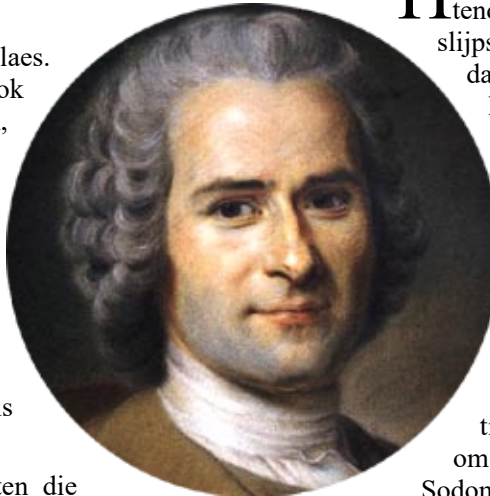
Er is gelukkig, naar het mij toeschijnt, niet een grote traditie van eigenrichting in onze samenleving. Eerwraak vormt daarop een uitzondering en dat is een groot punt van zorg.

Ik ben het eens met sommige punten die Claes aanhaalt. Maar Claes overdrijft vervolgens schromelijk: *'Nooit is er vaker gescheiden dan nu. Wij maken de nadagen van het huwelijk mee. In plaats daarvan zijn er steekvlampassies, losse scharrels, wegwerppartners, seriële monogamie, latrelaties, plastic love.'* (p. 104). Dat van die nadagen zou kunnen; waarom zouden mensen überhaupt trouwen, behalve dan vanwege kinderen? Maar verder, wat een prietpraat!

Wat staat Claes als ideaal voor ogen? Wat ik een probleem vind, is dat de samenleving waarin we nu leven zo ongeveer het paradijs is. Dat ziet Claes met zijn zure blik dan weer niet. Ook heeft hij geen oog voor de echt grote problemen van onze samenleving: de dieren die lijden in de intensieve veehouderij, de dreiging van de islam voor de vrijheid van expressie en de milieucrisis. Claes beklagt zich over de in zijn ogen doorgeslagen vrijheid en het hyperindividualisme, maar hij ziet niet dat er nu enorm veel meer vrijheid is dan enkele decennia geleden. Volgens Claes ligt het probleem bij de opvoeding: *'Het kind hoeft niet meer te luisteren naar de ouders, maar moet door eindeloze onderhandelingen vermurwd worden om zich te gedragen. Ouders worden slaven van hun kinderen. Op school hoeft je niet meer te leren, maar moet je vooral jezelf ontplooien en creatief bezig zijn. (...) Ieder ikje moet zich kunnen uitleven zonder rekening te houden met een ander. Weg met burgerzin en verantwoordelijkheid, leve het asociale gedrag.'* (p. 103).

Als universitair docent probeer ik mijn studenten op te voeden, door erop te wijzen dat ze geen rotzooi in de collegezaal moeten achterlaten en op tijd moeten zijn. Verder heb ik niet te klagen over mijn studenten. Ze lezen wellicht minder boeken, maar daar staat tegenover dat ze zeer mondig zijn en heel goed informatie

van het internet kunnen halen en presentaties kunnen maken en geven.

Het lezen van werken waar je het deels, grotendeels of geheel mee oneens bent, is een slijpsteen voor de geest. Ik moet bekennen dat ik het boekje gekocht heb in een opwelling, omdat het zo'n mooi klein boekje is. Maar ook omdat ik Rousseau altijd op een afstand heb gehouden, maar nooit echt heb achterhaald waarom. Enerzijds voel ik me tot Rousseau aangetrokken vanwege zijn nadruk op vrijheid, ongebondenheid, de waardering voor natuur, maar anderzijds werd ik afgeschrikt door zijn afkeer van de ratio en zijn totalitaire 'vrijheidsopvatting'. Claes slaagt er weliswaar niet in om te overtuigen dat onze samenleving een Sodom en Gomorra is op het randje van totale anarchie, maar wel heeft hij voldoende over Rousseau te berde gebracht, dat ik veilig aan de kant van diens critici blijf staan, zoals Voltaire en D'Alembert. Een grote denker is Claes verder niet, wel een kleinzielige piskijker.

Rousseau▲ vervult een belangrijke rol met zijn protest tegen het keurslijf van de cultuur en de vervreemding van de natuur. Zijn mensbeeld geeft (te veel) ruimte voor individuele ontplooiing, creativiteit, emoties. Hoewel Claes de negatieve gevolgen toont van teveel individuele vrijheid waarbij geen rekening wordt gehouden met anderen, is dit nog altijd te verkiezen boven de collectivistische gemeenschapsdwang van socialistische/communistic (heil)staten.

Dat Rousseau niet deugt, is goed ingezien door Claes. Filosofie kan levensgevaarlijk zijn. De lijst met denkers die zich met verve in hun werken hebben verzet tegen de vrijheid van het individu en de open samenleving is lang: van Plato, Aquino, Augustinus, Hegel, Marx, Nietzsche naar Heidegger. En natuurlijk Rousseau die, volgens Bertrand Russell, pleit voor een *'pseudo-democratic dictatorship'* waarbij de abstracte en mysterieuze Algemene Wil absolute wet is en dictators kunnen (en dat doen ze ook) spreken namens de wil van het volk. Volgens Russell is daarom Hitler een 'kind van Rousseau' en zijn degenen die de vrijheid van het individu centraal stellen kinderen van ◀**John Locke**. Russell concludeert in zijn *History of Western Philosophy* over de invloed van Rousseau: *'[...] de dictaturen in Rusland en Duitsland (vooral de laatstgenoemde) zijn deels voortgevloeid uit Rousseau's leer.'* En hij voegt daar nog aan toe: *'Wat de toekomst nog meer aan triomfen in petto heeft voor zijn geest durf ik niet te voorspellen.'*

Vaccinatie discussie aan de Tafel van de Rede

Leon Korteweg

Op 7 mei gaf ik een lezing over vaccinatie bij het Vrijdenkerscafé Deventer, dat verbonden is met De Vrije Gedachte (Vrijdenkers regiogroep de Stedendriehoek/Salland/Twente) en de Partij van de Rede. Omdat er slechts 7 anderen aanwezig waren rondom de zogeheten Tafel van de Rede, besloten we om er een groepsgesprek van te maken in plaats van dat ik staande een lezing zou geven. Terwijl ik vertelde over de geschiedenis van inoculatie, variolatie, de uitvinding van vaccins en internationale campagnes om de pokken en andere *vaccine-preventable* ziektes uit te roeien, en waarom het een collectieve verantwoordelijkheid is om de groepsimmunitet te handhaven, liet ik mensen vragen stellen of opmerkingen maken.

Tot mijn verrassing was een oud-bestuurslid aanwezig van de Nederlandse Vereniging Kritisch Prikken, een antivaxx groep. Zij had gehoord van de bijeenkomst en zich goed voorbereid met propagandamateriaal: een boek van Wakefield, boeken van Nederlandse antivaxx activisten zoals Désirée Röver, folders, zelfs enkele DVD's met een documentaire, *The Greater Good* geheten (wellicht ga ik daar nog eens een recensie over schrijven). Zoals verwacht (maar niet van tevoren voorzien), werd de avond een debat tussen haar en mij, terwijl de andere vrijdenkers vrijwel altijd vóór vaccinatie pleitten, maar ik was me ervan bewust dat ik hen kon verliezen.

Gelukkig had zij geen samenhangend betoog, gewoon een reeks niet-onderbouwde stellingen of hooguit onverklaarde anekdotes van 'vaccinatieschade', complottheorieën over de overheid dan wel de farmaceutische industrie en pseudowetenschap of achterhaalde wetenschap (Wakefield), zwakjes aan elkaar gelijmd met drogredenen die makkelijk te weerleggen waren. Ze noemde zelfs dat sommige mensen 'op Bijbelse gronden' vaccinatie weigeren, maar deed geen moeite om die claim te onderbouwen. Ik daagde haar uit om een passage te vinden in de Bijbel die inenting afwijst, want refo's in Nederland verwijzen doorgaans naar de Heidelbergse Catechismus (1563), een document uit de Reformatie waarin staat dat ieders lot aan God is. Uiteraard wordt vaccinatie niet genoemd omdat dat nog niet eens bestond, maar toch leggen sommigen dit uit als dat je door je in te enten tegen ziektes je bemoeit met Gods plan; gek, want andere christenen zoals Chris Kruse die voor de recente ALV van De Vrije Gedachte kwam spreken, stellen juist dat medicijnen een geschenk van God zijn! Hoe het ook zij, zelfs als het in de Bijbel zou hebben

gestaan, zou dat sowieso weinig effect hebben gehad in een gezelschap van atheïsten (we ontdekten al snel dat we meer van de Schrift wisten dan zichzelf). Toen ik haar fel uitdaagde over de huidige mazelnuitbraak in Zuid-Californië als

het resultaat van een gedaalde vaccinatiegraad, had ze gewoon geen weerwoord, behalve dan te beweren dat we niet kunnen weten wat daar de oorzaak van is, zelfs al was dit zo duidelijk.

Ze kwam echter ook met argumenten die ik nog nooit had gehoord, dus ik maakte gretig aantekeningen om ze later te onderzoeken als ik me er nog eens verder in ga verdiepen. Anekdotes die zogenaamd zouden aantonen dat een zeker iemand ziek was geworden, gestorven of levenslang gehandicapt vanwege vaccinatie; ze had vaak geen enkel bewijsmateriaal, alleen maar 'nou ik weet het niet, het zou kunnen zijn vanwege het prikken, maar jij kunt ook niet bewijzen dat het niet zo is' (raad eens welke drogredenen hier worden gebruikt?). Ik noemde ook dat we bij 'Guerrilla Skepticism on Wikipedia (GSoW)' een schrijfproject hebben over vaccinatie en toonde dat ik erover geschreven had in *Skepter* (het tijdschrift van de Stichting Skepsis). Gelukkig was ze het met ons eens dat de andere twee grote antivaxx groepen, antroposofen en homeopaten, er ook rare ideeën op na houden. Het feit dat Kritisch Prikken wordt gedomineerd door dogmatische homeopaten die niet meer willen kijken naar bewijs voor hun overtuigingen, was voor haar reden om de vereniging te verlaten.

Met de vrijdenkers, vooral Hans de Vries (gastheer van de bijeenkomst, voorzitter van de Partij van de Rede en leraar), discussieerden we of we het voorbeeld van sommige Amerikaanse scholen zouden moeten volgen om de toegang te weigeren aan ongevaccineerde kinderen, omdat zij een gevaar zijn voor de rest. Maar we concludeerden dat we waarschijnlijk tegen juridische muren oplopen, omdat bijzondere scholen (7 op de 10) uitgezonderd zijn van overheidsingrijpen, dus het zou alleen voor openbare scholen gelden. Dit zou het onbedoelde effect hebben dat ouders die hun kinderen dan alsnog weigeren te vaccineren, ze dan maar naar bijzondere scholen sturen, wat we natuurlijk willen voorkomen. Biochemicus en documentairemaker Dirk Zegel stelde dat religie als een mentaal virus is, waarna hij met Frans van Dongen botste die beweerde dat het een neurose is, maar later moest erkennen dat het bij de definitie daarvan niet paste. Overigens kon Frans wel heel goed uitleggen hoe de evolutietheorie werkte (die de antivaxxer niet accepteerde) en wist zeker meer dan zij over religie. Dirk vervolgde dat we in plaats van mensen te veroordelen alsof ze geestelijk ziek zijn, we eerder zouden moeten proberen om ze te helpen hun onjuiste opvattingen, religies of anderszins, te overwinnen.

Aan het einde van de avond schonk Hans me als dank een boek: een biografie van vrijdenker en sociaal anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis; bedankt Hans!

Leon Korteweg (1990) studeerde geschiedenis in Nijmegen, is bestuurslid van De Vrije Gedachte en teamleider bij Guerrilla Skepticism op Wikipedia (GSoW).

Islamitisch licht uit zeer nabij oosten

Anton van Hooff (zie pag. 5)

Is er dan toch een verlichte islam mogelijk? Op 15 mei luisterde ik naar een van mijn favoriete radiostations, de Deutschlandfunk - geen reclame, geen jengelmuziek tussen het nieuws zoals op Radio 1! Daar werd ene Lale Algün geïnterviewd over de visie van de *Liberal-Islamischer Bund (LIB)*, die sinds 2010 bestaat. Wat ze zei, was balsem voor deze verlichte geest. Natuurlijk was de koran in zijn voorschriften een hopeloos verouderd boek van 1400 jaar geleden. Ook de Egyptische korangeleerde Nasr Abu Zaydl, zei Algün, had al betoogd dat de koran als een boek uit een verleden moest worden verstaan, maar hij had die 'ketterij' moeten bekopen met ballingschap; hij heeft in Nederland toevlucht gevonden, vertelde ze ook.

Pogingen om door 'verbeterde vertalingen' de gruwelijkheden van de koran weg te poetsen waren onzinnig. Algün gaf als voorbeeld de manier waarop men probeert soera 4:34 te 'redden'. Daarin staat klip en klaar dat een moslimman zijn vrouw door slaag tot gehoorzaamheid moet brengen. Nee, daar stond eigenlijk 'aaien'! En gij gelooft dat, muzelman? Er staat gewoon wat er staat. Ik heb in dit blad als vergelijkbaar geval de beruchte bepaling over het afhakken van de hand bij dieven en dieveggies aangehaald (soera 5:38). Ach, nee, vertaalfoutje, verklaarde men mij januari in Istanboel. Daar staat alleen dat de misdadige hand bekrast moet worden!

Al die voorschriften hadden volgens Algün, die een tijd voor de SPD in de Bondsdag zat, geen betekenis voor de moderne tijd. Het was genoeg zich aan de morele principes van de koran te houden. De sharia past eenvoudigweg niet in de democratische rechtsstaat.

Heel terecht wees de vrijzinnige moslima erop dat juist de conservatieve moslimleiders de vertegenwoordiging van de moslimgemeenschap monopoliseren, bij onze oosterburen de *Zentralrat der Muslime in Deutschland*. Die waarschuwing moet ook de Nederlandse overheid zich eens aantrekken. Wat stelt het *Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO)* eigenlijk voor? Het zegt al veel dat er onder de twaalf bestuursleden maar één vrouw is (het bestuur van de LIB bestaat uit vier vrouwen en één man). Ik heb alleen de woordvoerder van het CMO ontmoet: imam Yassin Elforkani. Bij het islamdebat dat wij op 8 maart 2015 in Nijmegen voerden, beantwoordde hij een vraag met in het klassiek Arabisch koransoera's te galmen. Ja, hij kon de hele koran reciteren (maar heeft hij hem wel eens gelezen?). Even dacht ik erover om van mijn kant de christelijke geloofsbelijdenis, het *Credo*, in het Latijn te gaan zingen (kan ik nog helemaal, hoor). Zo epateerden priesters vroeger ook de eenvoudige gelovigen. Magische gezangen in heilige talen voorkomen namelijk dat leken zelf gaan denken.

Die Duitse liberale moslims zijn in elk geval bereid hun verstand te gebruiken. Zal dit licht uit het oosten ook ons land bereiken?

Onmacht van een almachtige god

Anton van Hooff (zie pag. 5)

Kan God in zijn almacht een ontmaagde weer ongerept maken? Over dit netelige vraagstuk hebben middeleeuwse theologen zich het hoofd gebroken. Kon de allerhoogste wel ongedaan maken, wat eenmaal gebeurd was? Over deze kwestie hebben denkers en zelfs dichters in de oudheid zich al gedachten gemaakt.

Plinius de Oudere, die zijn weetgierigheid bij de uitbraak van de Vesuvius met de dood betaalde, stelt voldaan vast dat het voor de onvolmaakte aard van de mens vooral een troost is dat ook de

1. Vorsitzende

Lamyia Kaddor

Vorstandsmitglied

Annika Mehmeti

2. Vorsitzende

Rabeya Müller

Schatzmeisterin

Siham Zaaq

Vorstandsmitglied

Harald Dieter Schmidt-El-Khalidi

Het bestuur van de *Liberal-Islamischer Bund* oogt al veel vrijzinniger...

god niet alles vermag. Zo is deze niet in staat stervelingen eeuwigheid te verlenen, of overledenen weer op te wekken. Ook krijgt hij niet voor elkaar dat wie geleefd heeft, niet leefde. Hij heeft eenvoudigweg geen macht over het verleden. Een triviaal voorbeeld van onmacht is dat een god niet kan maken dat twee keer tien *niet* twintig is. 'Hierdoor wordt overduidelijk de macht van de natuur bewezen: die is wat we god noemen.' Plinius lijkt hier wel Spinoza.

In de onsterfelijkheid ligt ook de beperking van een god: 'Hij kan zich immers als hij wil, niet eens de dood aandoen, wat aan de mens bij alle ellende van het leven als hoogste goed is gegeven.' (*Natuurlijke historie* 2,27)

Deze verrukkelijke paradox was door de frivole dichter Ovidius al eerder uitgebuit in zijn speelse mythologische epos, *Metamorfosen*. De stroomgod Inachus ontdekte tot zijn ontzetting dat zijn dochter Io in een koe was veranderd. Al zijn hoop op huwelijk en kleinkinderen was de bodem ingeslagen. Er kwam geen einde aan zijn smart:

En ik kan niet eens door de dood een einde maken aan het enorme verdriet.

Het is een nadeel god te zijn; de gesloten poort van de dood

rekt onze rouw tot in eeuwigheid. (1, 661-663)

Reacties en Replieken

1a. Leon Wecke: Van Hooff krijgt van Wecke geen gelijk

Reagerend op mijn stukje over westerse reacties op Poetin in relatie tot het drama met de MH-17 vermeldt Anton van Hooff dat mijn stuk wemelt van de aanvechtbare beweringen en redeneringen. Wemelen betekent dat het ervan krioelt en gezien die onvoorstelbare hoeveelheid begin ik er maar niet aan zijn visie in dezen op mijn beurt te becomingentariëren. Wat ik wel doe, is zijn bewering dat Joodse kolonisten van mij gelijk krijgen tegen het licht van de door mij geschetste context te houden. Ik heb de annexatie van de Krim inderdaad 'een helaas begrijpelijke schending van het internationaal recht' genoemd. Hieruit moge blijken dat ik het met die schending geenszins eens ben, maar dat vanuit het omsingelingscomplex van Poetin en de zijnen die annexatie te begrijpen valt. Dat dit dan ook zou impliceren dat ik de Joodse kolonisten gelijk geef, is op zijn zachtst gezegd zeer merkwaardig. Voor hen geldt inderdaad dat vanuit een bepaalde Zionistische visie te begrijpen valt dat zij door middel van kolonisatie een fait accompli willen realiseren waardoor een tweestatenoplossing een onmogelijkheid wordt. Dat valt dus te begrijpen, maar dat impliceert niet dat je ze dan ook gelijk geeft. Overigens, de kolonisatie van de Krim en die van Palestina zijn in vele opzichten vanzelfsprekend niet te vergelijken. De door de door mij zeer geachte Van Hooff gebezigde redenering heeft iets van het koudeoorlogssylogisme, dat luidt: de Sovjet-Unie is een totalitaire staat, Nazi-Duitsland

De jaloerse Juno ontdekt vanuit een wolk dat haar man Jupiter Io in een koe heeft veranderd in een poging om aan haar jaloezie te ontkomen; afbeelding uit een 'stripboek' van Ovidius *Metamorfoses* uit 1591.

was een totalitaire staat, ergo de Sovjetunie is identiek aan Nazi-Duitsland. Van Hooffs redenering lijkt: de Krim is gekoloniseerd, Palestina wordt gekoloniseerd, ergo de *causes* de Krim en Palestina zijn identiek.

1b. Anton van Hooff: Reactie op Leon Wecke

Natuurlijk gaat het mij niet om de **Joodse** kolonisten. Het gaat om de rechten van recente indringers in het algemeen: kolonisten dus. Wecke beriep zich op de volksstemming, die – hoe democratisch! – al binnen een week na de Russische bezetting werd gehouden en een grote meerderheid voor annexatie opleverde (de tegenstanders bleven natuurlijk wijselijk thuis). Die Russische meerderheid is het product van de Stalinistische etnische zuiveringen (verdrrijving van de autochtone Krim-Tataren) en kolonisatie door Russen na 1945. Hetzelfde is in de Baltische landen gebeurd. En Poetin vergiet nu krokodillentranen om die arme onderdrukte minderheden daar die door moedertje Rusland beschermd zouden moeten worden. De kolonisten in Estland, Letland en Litouwen doen wel verongelijkt, maar ze peinen er niet over naar het moederland terug te keren. Ze beseffen veel te goed dat het leven in een EU-land onvergelijkelijk veel zekerder en vooral vrijer is dan in Poetanië. Er is op dit moment een nieuwe, kleine migratie aan de gang van Russische intellectuelen (en dus democraten) naar die Baltische landen. Ze verbazen zich erover dat de etnische Russen daar de leugens van Poetins televisie over de fas-

cisten in Kiev geloven. Als het vaak misbruikte woord fascisme nog moet worden gebruikt, past het Poetins regime.

Hiermee sluiten we discussie over dit onderwerp af - Redactie.

2. Leon Wecke: Reactie op 'Wolf 2'

Mijn dank aan Koen Jansen voor zijn verhelderende aanvullingen op mijn stukje over de wolf. Dat het dier geen echte natuur zal vinden in ons vaderland, is inderdaad wel zeker, maar de vraag die ook gesteld kan worden is of deze wolf nu nog wel zelf met zijn oorspronkelijke natuur is uitgerust. 'Broeder Wolf'*) heb ik niet meer terug kunnen vinden in een Indianenverhaal, kennelijk betreft het hier een creatief vergeetproces van mijn kant. Noch door U,

noch door mij zijn de 'grijze wolven' genoemd van extreem rechtse Turkse origine of de 'zwarte wolven' die per motorrijwiel een permanente ode aan president Poetin brengen.

Wat wij ook vergaten is de 'lone wolf', althans die welke vanuit het antiterreurjargon op ons loert. Het gaat om de geen contact met anderen hebbende terrorist, die veelal 'home grown' is en alleen zijn plannen voorbereidt en uitvoert. Deze terrorist in wolfskleren is een nieuwe bijdrage tot het negatieve beeld van de wolf. Alhoewel: 'de een zijn terrorist is de ander zijn vrijheidsstrijder'. Wolven kunnen zich daarmee deels weer getroost gevoelen.

-----

*) Noot van de redactie: Franciscus van Assisi zou bij de stad Gubbio een vervaarlijke wolf met 'Broeder Wolf' hebben aangesproken en hem hebben laten beloven nooit meer een mens of dier schade te berokkenen. De eerste vegetarische wolf dus. Over Indianenverhalen gesproken...

Bootvluchtelingen

Leon Wecke (zie pag. 3)

Je hebt ze in soorten: economische, politieke en ecologische vluchtelingen, jonge en oude, zij die over land, die over zee en die over land en over zee tot ons komen. Als het laatste traject over zee is, dan zijn het bootvluchtelingen, kennelijk te onderscheiden van andere soortgenoten, alhoewel, we spreken niet over voet-, fiets-, auto- dan wel busvluchtelingen. Bootvluchtelingen spreken het meest tot de verbeelding, wat niet wel zeggen dat ze ook daarom per definitie op veel steun en solidariteit kunnen rekenen.

Bootvluchtelingen zijn er altijd geweest. Misschien kun je zeggen dat Mozes de eerste was, die in zijn biezende mandje de Nijl afvoer om uiteindelijk aan het hof van de farao te belanden. Dieren hebben samen met mensen ook gevaarlijke tochten gemaakt. Men denke aan de ark van Noach waarop alle paren dieren 150 dagen de zondvloed buiten boord wisten te houden, samen met Noach, zijn vrouw, zijn drie zonen en hun echtgenotes. Een sterk staaltje *survival experience*.

Overigens wat korter geleden werden we geconfronteerd met de Vietnamese bootvluchtelingen. Achthonderdduizend medemensen waarvan er ongeveer 200.000 door hongersnood, ziekte, piraterij en orkanen omkwamen. Medemensen, met name politieke vluchtelingen, die een

hun onwelgevallig regiem trachtten te ontvluchten. Herinnert U zich nog 23 juni 1979 toen aan het Nederlandse boorschip de Ned Drill 2 in de Chinese Zee door een visiersbootje met 300 zieke en uitgeputte vluchtelingen werd vastgemaakt? Uiteindelijk werden er 234 gered en 80 verdronken. Een deel van hen kwam uiteindelijk na allerlei hindernissen in ons land aan. De Vietnamese bootvluchtelingen in Nederland, in totaal zo'n 16000, werden hartelijk ontvangen en veelal in gastgezinnen geplaatst. Kom daar nu eens om.

Nu gaat het niet om een solidariteitsbetuiging maar om de confrontatie met een wezenlijke dreiging, waarbij Poetin vergeleken een peanut is. Misschien, zo is uitgerekend, melden zich, in de nabije toekomst, wel zo'n miljoen vluchtelingen aan de Europese grenzen. En we zijn al met 500 miljoen Europeanen! 501 miljoen, zou, zegt men, ons werelddeel ontwrichten en in zijn voegen doen kraken, enig economisch herstel tot een zekere illusie makend.

Maar gelukkig is daar de Europese Unie, het daadkrachtige Brussel. Er moesten wel een paar scheepsladingen bootvluchtelingen voor verdrinken, maar nu is men klaar wak-

ker. Meer geld voor personeel en materieel om mensen te redden. Een groter gebied om te surveilleren, 5000 vluchtelingen eerlijk te verdelen onder de 28 een eigen belang hebbende staten van de EU. We gaan die smokkelboten vernietigen en de smokkelaars bij hun lurven grijpen. Het oplossen van het vluchtelingenprobleem is niet alleen in het belang van de arme sloebers die slechts een paar duizend dollar voor een ticket naar Europa kunnen betalen, maar ook voor het paradijs alhier, waar anders heel wat minder gebraden duiven zullen rondvliegen. Wellicht gaat men ook investeren in opvang in de regio. Eventueel het bewaken van *safe havens* met militaire macht. Nederland kan daar dan een goede beurt maken als ervaringsdeskundige uit Srebrenica. En misschien komen er

dan ook legale kanalen voor toegang tot Europa.

Maar het echte probleem blijft voorlopig nog buiten zicht. Effectieve, maar dan ook daadwerkelijk effectieve ontwikkelingshulp, einde aan economisch discriminerende maatregelen en militair ingrijpen waar zulks gepaard kan gaan met politieke, sociale en economische veranderingen in overeenstemming met de daar aanwezige cultuur en godsdienst zijn een brug te ver. En zolang we die brug niet overgaan en vasthouden aan wapenleveranties aan dubieuze klanten, handelsbeperkingen, het dumpen

van zwaar gesubsidieerde landbouwproducten en we de goedkope kinderarbeid aldaar nog afkeuren en tegelijk graag door de grote mensenvingers zien, zolang ons eigen Holland een belastingparadijs voor bepaalde multinationals is en bedrijven zo min mogelijk belasting in arme landen betalen, zolang zal er niet veel veranderen. Zolang zullen we de angst voor de vreemdeling die eraan komt cultiveren en uitvergrooten.

In die situatie kunnen de twee huidige politieke bazen van ons land voor de Bühne een uitputtend gevecht leveren om een paar illegalen na korte

opsluiting het land uit te jagen. Gelukkig dat het volk deze schending van mensenrechten en beschadiging van de reputatie van ons land als het land van Grotius niet zal pikken. Als straks Den Haag zijn arrestatieteams de provincie in stuurt met de opdracht de ongehoorzame burgemeesters bij de kraag te vatten, dan zal onze stakende sterke arm zulks zeker weigeren. Er komt niets van dat plan. Maar dat wist men in Hen Haag ook wel, vandaar de mogelijkheid het samen uiteindelijk toch nog over het lot van een paar asielzoekers hartgrondig eens te zijn.

Geen recht op beledigen

Paul Hopster

In vrijdenkerskringen is vrijheid van expressie een populair onderwerp. Aan de orde komen vragen als:

- Zijn er grenzen aan de vrijheid van meningsuiting?
- Hoever mag je gaan in het beledigen van anderen?
- Mag je: krenken, beledigen, kwetsen, vernederen, pesten, treiteren, uitschelden?

We zullen hier het begrip beledigen nader bespreken. Beledigen gebeurt met gesproken woorden of in geschrift. Pesten, vernederen en treiteren kan ook met fysiek geweld gepaard gaan. En beledigen is altijd gericht op een persoon of een groep van personen (dus niet op zaken of instellingen).

Maar eerst nog – ter vergelijking – een ander begrip: STRAFFEN. Hebben ouders het recht hun kind te straffen? Ja! Hebben ouders het recht hun kind pijn te doen? Nee! Alleen mag weer wel: de corrigerende tik op de vingers. Er zijn dus nuanceringen en uitzonderingen.

Nu verder met: BELEDIGEN. En met RECHT en met VRIJHEID.

Heb je het recht te beledigen? NEE! Dat recht is nergens omschreven en heeft geen wettelijke basis. Er bestaat helemaal geen recht op beledigen.

Wanneer mag je dan wel beledigen? Wanneer heb je de vrijheid te beledigen?

Beledigen in het openbaar kan leiden tot smaad en laster: er moet een redelijk belang worden aangetoond, anders is het strafbaar en of kan het leiden tot het vergoeden van schade. Beledigen kan dus nooit doel op zich zijn: dan noemen wij het pesten, krenken, treiteren of iets dergelijks. Een uitzondering geldt wanneer de belediging gebruikt wordt in een parodie of wanneer iemand belachelijk wordt gemaakt bij cabaret etc.

Beledigen is alleen toegestaan als het *als middel* gebruikt wordt om *een doel* te bereiken of dat doel duidelijk te maken. Er moet dus een redelijk belang zijn. En dan alleen nog onder de volgende voorwaarden:

- Als de persoon tot wie de belediging is gericht, ook zelf een weerwoord kan geven (*equality of arms*): dus niet tegen bijv. de koning, of tegen een persoon die zich niet kan uiten, of die zo kwetsbaar is dat hij geen weerwoord kan geven (kind).
- Nooit als de belediging gericht is op zaken die bij de persoon horen en waarvan hij geen afstand kan doen, zoals huidskleur, ras, sexe e.d.. Dus *wél* tegen *opvattingen* van een persoon, zoals geloof. Immers daarvan kan je afstand doen.

Er is dus een zekere vrijheid tot beledigen indien het beledigen een (positief) middel is en geen negatief doel heeft. (Er moet een redelijk belang zijn).

Je kunt het vergelijken met de vrijheid om te liegen: die is er niet, behalve als het gaat om een leugentje om bestwil. (Ook daar is meestal een redelijk belang).

Weer terug naar beledigen. Is beledigen altijd negatief?

Het negatieve en het positieve van beledigen :

- Beledigen vermindert het zelfvertrouwen van de beledigde.
- Maar, beledigen kan ook helpen bij weerbaarder maken.

Als men merkt dat de tegenstander de overhand heeft en dat men ongelijk gaat krijgen, dan moet men persoonlijk beledigend, grof, worden. Deze regel is zeer populair, omdat iedereen in staat is haar na te volgen, en wordt daarom veel toegepast. - Arthur Schopenhauer

Paul Hopster (1940), gepensioneerd psycholoog; van 1974-'89 bestuurslid van DVG en hoofdredacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten "De Vrijdenker"; van 1999-2009 hoofdredacteur en vanaf 2009 redacteur van "De Vrijdenker".

Op zondagavond 3 mei 2015 heeft de Amerikaanse activist AronRa een lezing gehouden in Café Hofman te Utrecht. De lezing werd namens onze vereniging georganiseerd door bestuurslid Leon Korteweg. AronRa is directeur van American Atheists, afdeling Texas. Hij is gespecialiseerd in evolutie, creationisme en christenfundamentalisme in de V.S. en onder meer bekend van zijn YouTube-kanaal. Hij sprak in Utrecht over hoe mensen een religie aannemen, verdedigen en 'dragen' als onderdeel van hun identiteit en hoe dat anders lijkt te zijn (maar niet is) dan een oprechte overtuiging. Méér in het volgende nummer.

AronRa: "Religie is een kostuum dat je draagt"

Hans de Vries

Hans de Vries is hogeschooldocent, socioloog en voorzitter van de Partij van de Rede – ASP.

Geïnspireerd door de lezing van AronRa op zondagavond 3 mei 2015 verwoord ik hier enkele gedachten.

Van de gelovige personen die één van de monotheïstische religies aanhangen nemen we aan dat zij hun heilige geschrift hebben gelezen. Het is maar de vraag of ze hun geloof alleen maar invullen als een kledingstuk waarachter zich verbergen. Ze doen dat veelal om niet uit de toon te vallen in hun geloofsgemeenschap ongeacht of ze nog wel echt in het niet onderbouwd en onaan-

toonbaar verhaal geloven.

Het Jodendom heeft de Thora-rollen die voorgelezen worden door mannen; een jongen van 13 jaar die als volwassen wordt gezien mag dan een stuk van de Thora voordragen, het volwassen meisje van 12 heeft alleen maar de regels op te volgen. Volgens de regels zou ook een getrouwde joodse vrouw haar haar moeten bedekken met een sjaal. En de man moet minimaal bij het uitvoeren de geloofsregels een keppeltje dragen. Hier zijn de kledingstukken duidelijk een gegeven om je onderdanig te gedragen.

Het christendom hanteert het liefst het nieuwe testament omdat het oude testament met alle gruwelijkheden niet past in de huidige westerse samenleving. Ofwel het oude testament zal door weinig christelijke gelovigen gelezen zijn. De voorgangers, de priesters en de dominees hebben hun voorgeschreven kleding om namens het godsorakel te spreken en voor te dragen uit het fictie boek 'de bijbel'. Het christendom is vooral gericht op de sekserollen: vrouwen die geen broek behoren te dragen en mannen de geen vrouwenkleren en kleurige gewaden zouden mogen dragen.

De korangeleerden en de imams zijn de enige mannen die de koran mogen duiden en uitleggen vanuit de diverse Arabische tekstbronnen die per streek/regio weer verschillend zijn. De gelovigen dienen deze uitleg van de geloofsleiders te volgen. Zij kunnen hun uitleg verheerlijkend en ophitsend overdragen om daarmee de volgelingen te manipuleren. De islamgelovige moslims van alle stromingen vinden dat de vrouwelijke rondingen moeten worden bedekt en de sluier moet worden gedragen om geen zelfstandig oogcontact te kunnen leggen met andere mannen. Als jonge ongetrouwde volwassen vrouw mag je niet zonder man over straat.

Naast de opgelegde morele geloofsregels is de scheiding tussen de geslachten een ondoorgrondelijke grondslag van het geloof die in de kledingvoorschriften bij alle drie

de monotheïstische geloven gericht de zedigheid van de vrouw. Net of de mannen zich niet hoeven te gedragen bij de 'zogenaamde' onzedigheid van vrouwen.

De sikhs met hun tulbanden, de boeddha-volgers met hun omgeslagen kleden om zich als gelovigen te onderscheiden en net als de andere geloven respect af te dwingen voor het fantastische verzonnen 'heilige' verhaal — op geen enkele wijze hoeven we in mijn ogen respect te hebben voor iemands geloof, opvattingen en ideeën. Je kunt alleen maar respect hebben voor de persoon, het individu; de mens ongeacht iemands opvatting, geloof, kleur sekse en/of geaardheid.

In de kleding kunnen we de volgelingen van de vele verschillende geloven zien, herkennen en duiden. Zij volgen de voorschriften van 'het boek', de interpretaties en uitlegingen van hun voorgangers. Ze hebben meestal pontificaal hun eigen voorgeschreven 'heilige' boek (Thora, Bijbel, Koran) gelezen of ongelezen in hun kast staan.

Waarom kunnen we zien of iemand een 'atheïst' is? Veelal zie je bij godsvrije mensen, atheïsten, dat zij minimaal alle drie de zogenaamde 'heilige' boeken naast elkaar in de kast hebben staan. De boeken zijn veelal flink beduidend door het lezen en vol met verwijzingen en aantekeningen.

foto's van René van Elst en Leon Korteweg:

Wat elke godgelovige zou moeten overdenken (4)

Een kritisch-rationele handreiking

Gerhard Elferink

Hoofdstuk 4, Eeuwig leven

1. Als er eeuwig leven is, waar is die super korte periode van aards leven dan voor nodig? Het zou toch veel eenvoudiger zijn om meteen met dat eeuwige leven te beginnen. Dat bespaart ons mensen veel gedoe, dat uiteindelijk tot niets leidt. En nieuwe zielen, zo de mens überhaupt een onsterfelijke ziel heeft, komen sowieso van 'gene zijde'. Daar is geen aardse geslachtelijke voortplanting voor nodig. De aldus ontstane aardse lichamen eindigen allemaal weer als stoffelijke overschotten. Verspilde moeite dus.
2. Bestaat het hele aardse leven dan enkel en alleen omdat het de 'Schepper' wel een leuk ideeetje leek? Zijn wij mensen dan zoiets als een speeltje van de 'Schepper'? Iets om om handen te hebben?
3. Ja maar, zullen de godgelovigen tegenwerpen, het aardse leven is als een soort toelatingsexamen tot een eeuwig leven in de nabijheid van de 'Schepper' te beschouwen. Op die manier kunnen de 'goede' en de 'kwade' zielen worden gescheiden. De 'kwade' zielen ontvangen ook wel het eeuwige leven, maar niet in de nabijheid van de 'Schepper'. Ze worden voor eeuwig naar een naargeestige uithoek (van wat eigenlijk?), verbannen. Een visie die het alleen maar erger maakt!
4. Waarom scheidt de 'Schepper' in hemelsnaam 'slechte' zielen? Ook weer enkel en alleen omdat hij dat nu eenmaal kan en het wel een aardige bezigheid vindt zielen van overledenen te selecteren op wie al dan niet in zijn aanwezigheid mag blijven? Een fraaie seigneur die Schepper! Je zou om minder je geloof en vertrouwen in een 'Schepper' verliezen.
5. Zij in dit verband nog opgemerkt dat het 'Kwaad' in absolute zin niet bestaat. Het zich bewust zijn van zoiets als 'Kwaad' bestaat enkel en alleen – en dan ook nog niet eens permanent – binnen onze menselijke cultuur en samenleving. Elkaar verdringen, uitbuiten en zelfs doden is het rechtstreekse gevolg van de natuurlijke 'struggle for life'. In de natuur is, wat wij als 'Kwaad' beschouwen, niet meer dan een van allerlei sentimenten verstoken vanzelfsprekendheid. De natuur, of beter gezegd de evolutie, streeft op geen enkele manier normen en waarden na, laat staan een wenselijke moraal.
6. Derhalve kan een 'Schepper' het 'Kwaad' als zodanig ook niet 'geschapen' hebben. Mocht het zo zijn dat zo'n 'Schepper' al het leven gecreëerd heeft, dan is gelijktijdig ook het 'Kwaad' ingesloten. Het 'Kwaad' hoort immers bij het leven als geboorte en dood.
7. Maar wees gerust. We zijn geen speelbal van een 'Schepper'. Er bestaat helemaal geen 'Schepper'. Nooit iets van gemerkt. Nooit aangetoond. En al helemaal geen gepersonifieerde. Zo'n 'Schepper' zou immers nog veel en veel gecompliceerder en uitgebreider moeten zijn dan de al uiterst gecompliceerde en gigantisch uitgebreide Kosmos. Onzin dus! En wat voor de 'Schepper' geldt, geldt ook voor de 'onsterfelijke ziel' en het 'eeuwig leven'. Allemaal aan fantasie ontsproten.

8. Het aardse leven, we zullen het er mee moeten doen. Meer is er niet. Een korte lichtflits tussen twee oneindige duisternissen. Er nog niet zijn, er zijn, er niet meer zijn. *That's the reality!*

Gerhard Elferink (Twente, 1943) is voormalig farmaceut, thans o.a. bestuurslid van De Vrije Gedachte.

Hoofdstuk 5, Overtuiging

1. Geloof in het bestaan van hun god wordt door godgelovigen een overtuiging genoemd; een besef dat het waar is wat men gelooft. Het is vooral deze overtuiging, en niet zozeer het geloof, die de vrijdenker aanvecht.
2. Om ergens van overtuigd te zijn is meer nodig dan alleen maar in iets te geloven. Overtuiging vergt tenminste een zekere mate van bewijs. Als de godgelovigen zo overtuigd zijn van het bestaan van hun god, laten zij dan maar eens ondubbelzinnig het bestaan van hun god aantonen. Zolang er godgeloof bestaat is dat al geprobeerd en even zovele malen jammerlijk mislukt.
3. Geloof in het bestaan van een god is geen overtuiging, maar niets meer en niets minder dan een krampachtig hopen dat hetgeen men, om wat voor reden dan ook, zo graag wil, toch werkelijkheid is.

Hoofdstuk 6, Rituelen

1. Vaste rituelen maken een godsdienst tot iets alledaags. Tot iets dat bij het dagelijkse leven hoort. Tot iets dat daar een onderdeel van is; zoals eten en drinken. Er hoeft niet over te worden nagedacht, het lijkt allemaal zo vanzelfsprekend.
2. Rituelen zijn een gruwel van inhoudsloosheid en stompzinnigheid. Ze beletten mensen hun verstand en logisch denkvermogen te gebruiken. Wie van de godgelovigen, die bijvoorbeeld het ritueel van de communie ondergaat, realiseert zich waar hij of zij daadwerkelijk mee bezig is? Wie realiseert zich dat het hier om niets anders dan symbolisch kannibalisme handelt. Is er iets primitievers voor te stellen?
3. Zelden hebben voor rituelen gevoelige mensen enig benul wat de oorspronkelijke bedoeling is geweest van het ritueel dat zij uitvoeren of ondergaan. Het ritueel wordt simpelweg nog uitgevoerd of ondergaan omdat het in hun verwrongen en beperkte kijk op de historische werkelijkheid 'altijd' al gedaan en ondergaan is, en tevens wordt de veronderstelling aangehangen dat met het handhaven van de traditie beantwoord wordt aan de wil van een opperwezen.

Hoofdstuk 7, Dooddoener en drogreden

1. Steeds weer hoor je de religieuze dooddoener: Wij kunnen dan wel niet bewijzen dat onze God bestaat, maar jullie, atheïsten, kunnen evenzogoed niet bewijzen dat hij niet bestaat. En dan wordt van de atheïsten verwacht dat zij deemoedig jaknikken, hierover verder hun mond houden

- en zich tot het agnosticisme bekeren.
2. Wat een onzinnige redenatie! Natuurlijk kun je niet bewijzen dat iets dat niet bestaat, niet bestaat. Het bestaat immers niet! Het is ook helemaal niet aan de atheïst om, over welke god dan ook, iets te bewijzen. Het is nog steeds zo dat wie iets poneert, moet bewijzen dat wat hij stelt ook waar is. Het is de godgelovige die iets poneert. De atheïst poneert niets. Constateren dat er nog nooit zoiets als een opperwezen is aangetoond is geen stelling maar een feit. De atheïst vraagt de godgelovigen enkel en alleen om te bewijzen dat hetgeen zij beweren ook waar is. Aangezien zij dat niet kunnen, wordt met reden van hen geëist af te zien van de onterechte claim op 'zeker weten' en zich te beperken tot het ongewisse 'geloven'.
  3. Elke godgelovige heeft het volste recht in welke god dan ook te geloven. Gezond voor de realiteitszin is dat niet, maar het zij zo. De godgelovigen hebben evenwel niet het recht om in het openbare leven allerlei, door henzelf als wenselijk geachte, geboden en verboden aan andersdenkenden op te dringen onder het mom dat die door hun denkbeeldige god niet alleen aan de godgelovigen zijn opgelegd, maar zonder uitzondering aan alle mensen.
  4. Imaginaire goden kunnen geen wetten verordineren. Alleen mensen van vlees en bloed is dat gegeven. De hele santenkraam aan religieuze geboden en verboden is dan ook het resultaat van mensenwerk met de eigen voorkeuren als motief en het denkbeeldig opperwezen als stok achter de deur om ze geaccepteerd te krijgen.
  5. Vandaar de bijkomende eis aan de godgelovigen deze dwingende kant van de geloofsuiting, mits binnen de wet, tot de eigen kring te beperken en er anderen niet mee lastig te vallen!

Hoofdstuk 8, Agnosticisme

1. Stel dat ik zou beweren dat zich ergens in het heelal een entiteit ophoudt, die door haar bijzondere structuur ook grote invloed op ons mensen heeft. (Ik doe het niet, maar stel dat ik het zou doen. Je kunt met de spiritueel ingestelde medemens niet voorzichtig genoeg zijn. Voor je er erg in hebt ben je het vereerde middelpunt van een of andere sekte.)
2. En dat die entiteit ook geregeld onze aarde aandoet, hetgeen altijd gepaard gaat met wind, regen, lichtflitsen en gerommel, vandaar dat zij zich Grote Grommel (GéGé) laat noemen. Dat het belangrijkste effect van die vluchtige bezoeken van GéGé de sterke verlaging van de persoonlijke magneetvelden (aura's) is, waardoor positieve energie kan binnenstromen maar helaas ook de weg wordt vrijgemaakt voor negatieve. Iets dat GéGé niet in de hand heeft.
3. In het bijzonder het hoofd is extra gevoelig voor negatieve energie. Daarom raadt GéGé de mensen aan magnetische hoeden te dragen. De mijtervorm heeft daarbij de voorkeur. Kalotjes en dergelijke zijn te klein om voldoende bescherming te bieden.
4. Dat ik dit alles weet is omdat ik als medium, anderen noemen dat ook wel profeet, al sinds mijn prilste jeugd duidelijke signalen van GéGé ontvang. Dat ik alleen niet kan bewijzen dat GéGé ook daadwerkelijk bestaat, omdat zij zich in een andere dimensie ('aan gene zijde', zogezegd) bevindt.

5. Dan zou het mij niet verbazen als de reactie van elk verstandig mens op mijn beweringen een welgemeend: 'Jij lult uit je nek, man!' zou zijn. Ik kan ze geen ongelijk geven.
6. De redenatie van de agnosten volgend, zou de reactie van de toehoorders er evenwel één van grote nederigheid moeten zijn. 'Jij kunt dan wel niet bewijzen dat Grote Grommel bestaat, maar wij kunnen evenzogoed niet bewijzen dat zij niet bestaat. Ergo, wij worden met zijn allen Grote Grommel-agnosten. En als GéGé ons daarvoor haar genade schenkt, zelfs Grote Grommel-gelovigen!'.
7. Op die manier voorspel ik in elk geval voor het agnosticisme een gouden toekomst. Ik weet nog wel een paar andere dingen die zich zowel op aarde als daarbuiten zouden kunnen ophouden. Aan fantasie geen gebrek!

Hoofdstuk 9, Kritisch-rationalisme

1. Bij voortdurend worden ongelof tegenover geloof en atheïsten tegenover theïsten geplaatst, als zijnde vanzelfsprekende antagonisten. Dat is evenwel een onjuiste voorstelling van zaken, waarbij gemakshalve over het hoofd wordt gezien dat het hier om vergelijkingen gaat tussen twee parallele in plaats van contraire ordes.
2. Zo is het fictief mogelijk de empirisch geverifieerde zijns-werkelijkheid te 'ontstijgen', door zich met allerlei boven-natuurlijke zaken in te laten.
3. Deze afwijkende keuze heeft logischerwijs geen gevolg voor hen die op het 'natuurlijk' pad blijven. Het is vanzelfsprekend niet zo dat het 'natuurlijk' pad daardoor een, van het afwijkend 'bovennatuurlijk' pad, afwijkend pad wordt! Met andere woorden. Als men van het 'natuurlijk' pad afwijkt, is men wél een gelovige. Men is evenwel géén niet-gelovige als men dat niet doet.
4. Men kan wel geloven, maar niet niet-geloven. Het is alleen mogelijk ongelovig te zijn betreffende feiten en niet inzake wanen. Zo is het heel goed mogelijk in een waan te geloven. Men kan echter niet ongelovig zijn waar het een waan betreft.
5. Het is daarentegen wel weer mogelijk ongelovig te zijn aan een feit, door bijvoorbeeld alle bewijzen omtrent de bolvorm van de aarde naast zich neer te leggen. Men kan evenwel niet geloven dat de aarde een bol is. Dat is immers een bewezen feit. Dat is een zekerheid.
6. De benaming 'atheïst' komt voort uit de wonderlijke gedachtengang dat niet de godgelovige zijn onwaarschijnlijke bewering dat er een persoonlijke god bestaat moet bewijzen, maar dat het juist aan de niet-godgelovige is om aan te tonen dat zulks niet het geval kan zijn.
7. Verstandelijk bezien, en bevestigd door de empirie, is niet de stelling dat zo'n god niet bestaat ongewoon, maar juist de stelling dat er wel zo'n god zou zijn.
8. Dientengevolge is iemand die in een persoonlijke god gelooft wel een theïst, maar iemand die dat niet doet nog geen a-theïst! De belevingswereld van de godgelovige is gewoonweg niet de zijne. Die is van een orde, waar hij part noch deel aan heeft. Zijn belevingswereld is de waarneembare en beredeneerbare wereld om hem heen. In die verifieerbare werkelijkheid is het niet vanzelfsprekend een theïst te zijn, maar juist andersom!
9. Zo is iemand die de geneeskunde uitoefent een medicus. Maar iemand die dat niet doet is - aangezien het hanteren

van de stethoscoop geen gemeengoed is - daardoor nog geen a-medicus! Hij is alleen wat anders. Kapper of bakker bijvoorbeeld. Het voorvoegsel a- wordt dan wel als niet of on- omschreven, maar dan toch uitsluitend in de betekenis van een reële tegenstelling, zoals a-sociaal versus sociaal en a-muzikaal naast muzikaal, en als het bovendien aantoonbare oftewel objectieve zaken betreft.

10. Die reële tegenstelling is er niet tussen theïst en atheïst, althans niet op een manier die zo'n schrijfwijze voor de niet-godgelovige rechtvaardigt. Theïsme is immers iets subjectiefs, iets puur denkbeeldigs.
11. Het is juist de godgelovige die het verdient het voorvoegsel a- opgeplakt te krijgen! Mensen die alleen datgene voor bestaand aannemen wat waarneembaar, aantoonbaar dan wel beredeneerbaar is, noemen zich vaak (kritisch) rationalist (methodologisch gezien). De benaming irrationalist (a-rationalist) voor mensen met een mythisch wereldbeeld, zoals theïsten, komt dan - gelet op de aanwezige reële tegenstelling - geheel overeen met de daarvoor gebruikelijke prefixnaamgeving. Derhalve is rationalist/irrationalist te prefereren boven atheïst/theïst.

Hoofdstuk 10, De zin des levens

1. Vragen naar de zin van het leven is in wezen onzin, aangezien 'zin' en 'onzin' puur menselijke begrippen verwoorden die in de natuur niet relevant zijn.
2. In de natuur gebeurt alles binnen de grenzen van de natuurwetten volgens het toevalsprincipe en dat zonder de vraagstelling of iets zinvol dan wel zinloos is. Deze begrippen zijn uitsluitend voor ons mensen van belang. Strikt genomen is alles wat eindigt zinloos.
3. Voortbordurend op deze constatering is dus ook het eindigende leven van elke individuele mens, ja zelfs van de gehele mensheid, volkomen zinloos. Hoe lang men ook door denkt, hoeveel generaties men ook denkbeeldig verder gaat, steeds stuit men weer op de eindigheid en dus op de zinloosheid. Dit alles wil evenwel niet zeggen dat dan elk individueel menselijk leven, of dat van de mensheid als geheel, ook zonder waarde is. Dat het daarom ook verstoken is van enig tijdgebonden nut?
4. Wij levende wezens zijn nu eenmaal typisch wezens van het moment, wezens van het heden. Het verleden is voorbij en leeft nog slechts in onze herinneringen voort. De toekomst, hoe rooskleurig ook, is er nog niet. Wat voor ons alléén telt is het nu! Dit zeer beperkte heden kunnen we evenwel gelukkig en waardevol doorbrengen.
5. Het leven is als een feest. Hoe mooi en gezellig een feest ook is, eenmaal voorbij blijft alleen de herinnering over. In absolutie zin dus een volslagen zinloos iets zo'n feest, maar daarom nog niet waardeloos! We hebben die beperkte tijd immers aangenaam doorgebracht en daarin ligt voor ons mensen nu juist het waardevolle van een dergelijk gebeuren. Met ons gehele leven is het niet veel anders.
6. Leef in het heden! Tracht nú datgene te doen wat het eigen bestaan en dat van anderen kan veraangemen. Daarin ligt het waardevolle van het leven verborgen en niet in het dromen over een leven in een mogelijk hiernamaals. Leef of je het eeuwige leven hebt, maar besef steeds dat het morgen al voorbij kan zijn.

Wordt vervolgd.

Maak voordelig kennis met SKEPTER!

Wilt u meer weten van wat er omgaat in de wereld van de nepwetenschap, verborgen kennisbronnen en genezende krachten? Vindt u het ook zo vervelend om met uw mond vol tanden te staan in gesprekken over astrologie, ufo's en allerlei rare energieën? Zoudt u graag een wetenschappelijk argument willen hebben om uw scepsis te ondersteunen?

Dan is *Skepter* misschien iets voor u. De geheel vernieuwde *Skepter* bestrijkt vele gebieden van irrationalisme die niet of nauwelijks in *De Vrijdenker* aan bod komen.

Skepter is een populair-wetenschappelijk tijdschrift waarin

allerlei buitengewone claims, omstreden theorieën en onorthodoxe methoden kritisch onder de loep worden genomen.

Het tijdschrift werd in 1988 opgericht en wordt uitgegeven door de Stichting Skepsis. Het blad verschijnt twee keer per jaar in

een oplage van 2900 exemplaren. Ca. 2400 exemplaren worden verstuurd naar donateurs en abonnees. Elk nummer telt ca. 45 pagina's.

Op de website skepsis.nl kunt u een indruk krijgen van de laatst verschenen *Skepter*.

Voor in Nederland wonende lezers van *De Vrijdenker* is er een uniek aanbod: De hele jaargang 28 (twee nummers van 48 pagina's) voor 7 euro.

Maak voor 1 augustus 2015 het bedrag over op rekening NL55INGB0000568808 ten name van Skepsis, onder vermelding van de actiecode VR15 en stuur tegelijk een e-mail naar info@skepsis.nl met uw naam en postadres.

Verstikkende 'theologie'

Jan Willem Nienhuys

De uitvinding van de stoommachine

Maarten van Rossem schreef *Waarom de stoommachine geen Chinese uitvinding is* (Uitg. Nieuw Amsterdam, 2014). Het boekje geeft echter nauwelijks antwoord op die vraag. Er staan wel veel andere behartigenswaardige zaken in. Uiteraard was de ontwikkeling van de natuurwetenschap van cruciaal belang.

Volgens Van Rossem is de essentie van de natuurwetenschappelijke revolutie dat men niet langer de opvattingen van Aristoteles als vanzelfsprekend aannam. Onzin. 'Wij' begonnen met Aristoteles tegen te spreken. In China was er helemaal niemand die zich zo concreet had uitgelaten over de natuur dat er aan tegenspreken viel te denken.

Zou de boekdrukkunst er wat mee te maken hebben? Van Rossem beweert: 'anders dan in China was de boekdrukkunst in Europa een onmiddellijk en doorslaand succes.' Ik weet niet waarop hij dat baseert. Toen de Chinese techniek van blokdruk – waarschijnlijk via de Mongolen – in Europa arriveerde in de dertiende eeuw, waren de Chinezen al vijf eeuwen aan het drukken. Het oudst bekende drukwerk (een amulet in 764) in China werd in een miljoenenoplage vervaardigd.

Van Rossem noemt ook het feit dat de rijkdom van Europa toenam door de koloniën. China was echter zo rijk, dat men geen behoefte had aan wingewesten, koloniën en veroveringsoorlogen ver weg.

Van Rossem besteedt aandacht aan de economische vraag naar stoomenergie. Mijnen, waar water weggepompt moest worden, en textiel fabrieken waren een factor. En inderdaad had men in China veel steenkool, maar de mijnen daar hadden minder behoefte aan pompen. Aan de andere kant, in een ontwikkelde maatschappij kan men extra krachtbronnen altijd gebruiken. Zo uniek was de energiebehoefte in Engeland in de 18de en 19de eeuw niet.

Een oude vraag

De vraag die Van Rossem probeert te beantwoorden heeft velen sinds de zeventiende eeuw al beziggehouden. Leibniz vroeg het zich al af.

De essentie van de wetenschappelijke methode is dat theorie en praktijk worden gecombineerd. Dat dit in China niet gebeurde en in Europa wel, is een feit. We moeten gissen naar een oorzaak. Ik denk dat die in één woord luidt: theologie.

De Europese geleerden ontworstelden zich in de renaissance aan de greep van de theologie. De politieke situatie hielp ook mee. Europa was toen een lappendeken van ministaatjes. Al die grote en kleine vorsten hadden behoefte aan adviseurs, en vele geleerden in de begintijd van de wetenschappelijke revolutie waren van die adviseurs en er was ook veel contact tussen de geleerden onderling.

Juist toen de internationale gemeenschap van geleerden in Europa begon te groeien en velen aan het experimenteren sloegen, raakte China in de verstikkende greep van een soort theologie, het neoconfucianisme.

Meester Kong

Nu moet ik even uitleggen wat het confucianisme is.

Meester Kong (551-488 v.o.j.) leefde in een tijd dat China een lappendeken was van vrijwel onafhankelijke en elkaar beconcurrerende staatjes. Alle heersers hadden behoefte aan adviseurs. Zulke adviseurs – waaronder meester Kong – trokken van hof naar hof om hun diensten aan te bieden. De centrale vraag was hoe men diende te regeren en hoe de maatschappij moest worden ingericht. Het

was een bloeitijd voor de filosofie.

Meester Kong wilde de maatschappij inrichten volgens het familie-model. De relaties tussen koning en onderdanen moesten zijn als tussen ouder en kind. Kernwaarden waren medemenselijkheid en plichtsbesef en levenslange zelfvervolmaking door studie. Meester Kong moest niets hebben van goden, geesten, spoken en monsters en toverkunst, en hij weigerde na te denken over een leven na de dood. De gewone mensen geloofden overigens wel in allerlei goden en geesten, maar geletterden volgden meester Kong.

Pas lang na zijn dood werd meester Kong belangrijk gevonden. Omdat de feodale edelen elkaar al voor de tijd van meester Kong zowat uitgemoord hadden, werd het land sinds ongeveer het begin van onze jaartelling door ambtenaren geregeerd en die werden benoemd op basis van hun examenresultaten. En bij de examens waren de werken van meester Kong een belangrijk onderdeel.

Qi en li

Ik sla nu een heel millennium over en vertel iets over Zhu Xi (spreek uit: dzoe sji, 1130-1200). Die perfectioneerde een uitbreiding van de leer van meester Kong met een metafysische kosmologie, gedeeltelijk ontleend aan de religieuze ideeën van het taoïsme en het uit India ingevoerde en tamelijk populaire boeddhisme. Houdt u vast.

De wereld bestaat uit qi (spreek uit tsji) en li. Qi betekende bij Zhu Xi eigenlijk elke materiële manifestatie van wat dan ook, en li was patroon in het algemeen. De li is hiërarchisch

Jan Willem Nienhuys (1942) was universitair docent wiskunde en is secretaris van Skepsis

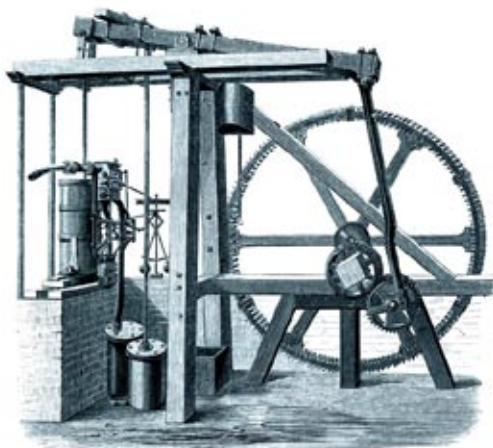

geordend, van bijzonder naar algemeen en er is een universeel patroon waar alle andere patronen deel van zijn. Dit hoogste patroon is de tai-ji (spreek uit tai-dzji), het Verheven Uiterste. Dit is alomtegenwoordig, en als het in beweging komt, ontstaan yin en yang, die door hun interactie eerst de vijf elementen (water, metaal, vuur, hout en aarde) en dan alle andere dingen voortbrengen.

Kortom, volslagen kletsboek, theologie dus. Dit neoconfucianisme sprak velen aan en het voorzag in een behoefte om uit te stijgen boven een diffuus ietsisme zonder meteen boeddhist of zo te worden. Zhu Xi was een enthousiast scribent (zijn verzameld werk omvat tien delen, en een verzameling van citaten van hem telt 140 delen) en veel wat hij schreef was een samenvatting van een ware stortvloed aan (gedrukte!) boeken van tijdgenoten.

Toen kwamen de Mongolen (1279-1368) en toen de Mongoolse bezetting weer was verdreven, kwam de Ming-dynastie en die wilde terug de tijd van voor de Mongolen. De staatsexamens versmalden tot het werk van meester Kong en vooral van Zhu Xi. Er was ook nog maar één examenonderdeel over. De kandidaten moesten een moralistisch essay schrijven over een voorgeschreven onderwerp, met zoveel mogelijk citaten erin.

Het gevolg was desastreus. Iedereen die goed kon leren, besteedde al zijn energie aan het uit het hoofd leren van de onzin van Zhu Xi. Een andere carrièremogelijkheid was er niet. En toen de Ming-dynastie onder de

voet werd gelopen door de Mantsjoes uit het noordoosten (1644), werd de onderdrukking van het zelfstandig denken alleen maar nog erger.

Het gevolg was dat China door en door ‘confucianistisch’ werd, wat op het niveau van de gewone mensen inhield dat de familie het allerbelangrijkste is, en dat de regering een soort pappa is. Het confucianisme is nu een heel sterke traditie in Oost-Azië, zo sterk, dat toen Mao tegen zijn volgelingen zei dat ze het graf van meester Kong moesten vernielen, ze allemaal braaf deden wat hun monsterlijke ‘pappa’ zei.

Basis voor wetenschappelijke revolutie

China was in zeg 1368 de rest van de wereld op technisch gebied ver vooruit. Men had al bijna twee millennia een productieve ijzerindustrie op een ogenblik dat de eerste hoogovens in Europa verschenen. Men wist ook al even lang hoe men naar olie en zout kon boren, en er was een militair-industrieel complex dat grote hoeveelheden kruit en vuurwapens produceerde. Papier en boekdrukkunst hadden de kennis allang gedemocratiseerd en er was nog veel meer, ook op het gebied van scheepvaart (kompas!) en efficiënte landbouw.

In Europa waren de astronomie en de meetkunde van Euclides en de Arabische algebra een basis voor de wetenschappelijke revolutie. Die waren er niet in China. Maar in China kon men prima rekenen en voor gecompliceerde numerieke vergelijkingen draaiden de rekenmeesters hun hand niet om. In feite zou je differentiaalrekening veel beter vanuit de theorie van benaderde oplossingen van algebraïsche vergelijkingen kunnen ontwikkelen dan vanuit de klassieke meetkunde.

Er was dus, lijkt het, in beginsel voldoende theoretisch fundament voor een wetenschappelijke revolutie. Maar voor natuurwetenschap moet je je handen vuil maken met

proeven doen en apparaten bouwen én benul hebben van theorie (wetenschap en logica). Als alle theoretisch begaafden hun hoofd volplempen met theologie, dan komt er niks van terecht.

In Europa gebeurde dus wat 2000 jaar eerder in China was gebeurd, namelijk een opbloei van een cultuur van denkers, bevorderd door de aanwezigheid van allemaal vorsten die adviseurs nodig hadden. Die denkers kwamen ook de studeerkamer uit en gingen praktisch werk doen. In China kreeg met hulp van de eenheidsstaat daarentegen tegelijkertijd een soort theologie een fatale greep op de intelligentia die tot bijna de twintigste eeuw voortduurde.

Dit zijn natuurlijk helemaal geen nieuwe ideeën. De Nederlandse sinoloog Duyvendak schreef hetzelfde in een boek in 1927 – toen nog maar weinig bekend was van de grote rijkdom en inventiviteit van de Chinese technici van vroeger.

Ondertussen gaat het nu in China de goede kant op. De traditionele studiezijn van de Chinezen doet ze nog hard maar nog steeds wat eenzijdig en examengericht studeren, maar ze werken wel heel hard. Ik denk dat het niet lang meer duurt voor westerse historici zich vertwijfeld afvragen waarom X, Y en Z in China bedacht zijn en niet bij ons.

De laatste dagen van Pompeii

Boekbespreking van Naomi Oreskes; Erik M. Conway, *The Collapse of Western Civilization. A view from the future*, Columbia University Press, New York, 2015, 89 pgs.

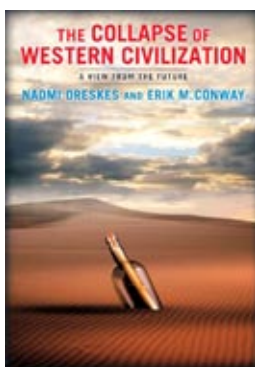
Floris van den Berg (zie pag. 9)

'[...] een donkere wolk van onwetendheid en ontkenning had de mensen omhuld die zich kinderen van de Verlichting noemden.' (p. 9)

Het kost mij moeite om te schrijven over *The Collapse of Western Civilization. A View from the Future* (De ineenstorting van de Westerse Beschaving. Een blik vanuit de toekomst), terwijl het maar een dun boekje is, er geen nieuwe feiten in staan en ik het met de strekking eens ben. Het is niet dat het boekje saai is of slecht geschreven; integendeel, ik las het zo uit. Waarom dan toch die weerzin om hierover te schrijven? Als ik mijzelf psycholoogiseer dan komt het doordat ik de boodschap het liefst wil ontkennen, of in ieder geval negeren. Ik kan het niet geloven. Het is om gek van te worden. En daarom is het makkelijker om het boekje in de uitpuilende boekenkast te proppen en weer verder te gaan met het leven.

De steeds alarmerende IPCC-rapporten [Intergovernmental Panel on Climate Change – Red.] hebben nauwelijks geleid tot het nemen van maatregelen tot mitigatie (CO₂-uitstootvermindering) of adaptatie (aanpassing aan klimaatverandering), wel is er heel veel vergaderd, gestudeerd, geschreven, gepraat en verder weer doorgedaan met *business as usual*. Wetenschappelijke modellen als het *planetary boundaries* (planeetaire grenzen) (2009) model van Rockstrom c.s. of, 40 jaar eerder, *The Limits to Growth* (Grenzen aan de groei) (1972) rapport van de Club van Rome hebben de mastodont van milieuvervuiling niet kunnen stoppen. Wetenschappers die populair wetenschappelijke werken schrijven zoals *Storms of My Grandchildren* (Stormen van mijn kleinkinderen) (2009) van James Hansen ook niet. Politici die de noodklok luiden, zoals Al Gore met zijn film, lezingen en boek *An Inconvenient Truth* (Een ongemakkelijke waarheid) (2006) hebben niets substantieels kunnen bewerkstelligen. Niemand is het gelukt om de politiek en het grote publiek er van te overtuigen dat de koers van onze samenleving een ramkoers met de ijsberg is: we zijn op weg naar de ineenstorting van onze samenleving. Alleen merken we daar nog niets van. En dat is de tragiek. Sommigen worden daar wanhopig van en proberen een nieuwe strategie: de dystopie. *Brave new world* (vertaald als 'Het soma-paradijs' en als 'Heerlijke nieuwe wereld') en 1984 zijn veel gelezen boeken die waarschuwen voor de gevaren van een totalitaire samenleving. Naomi Oreskes en Erik M. Conway, beiden wetenschapshistorici met een natuurwetenschappelijke achtergrond, volgen dit spoor en schreven een bondige, maar zeer verontrustende dystopie: *The Collapse of Western Civilization. A View from the Future* (2015). In hun voorgaande boek *Merchants*

of Doubt. How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming (Handelaren in twijfel. Hoe een handjevol wetenschappers de waarheid verhulde in kwesties van tabaksrook tot opwarming van de Aarde) (2010) schreven de auteurs concluderend: 'De laatste 150 jaar heeft de industriële samenleving zich gevoed met de energie uit fossiele brandstoffen en de rekening daarvoor is gepresenteerd. Toch zijn we rond de tafel blijven zitten ontkennen dat het onze rekening is en de man te wantrouwen die de rekening heeft gebracht. [...] de handelaren in twijfel hebben succes gehad. Zij hebben het ons mogelijk gemaakt de ober te negeren terwijl we over de rekening steggelen.' (p. 266/7)

In hun nieuwe boek geven ze hun kijk op wat er zal gebeuren als we zo doorgaan – en die kans is groot. Het verhaal is simpel: Een Chinese historicus in het jaar 2393 blikt terug op de geschiedenis van de laatste paar honderd jaar die gekenmerkt wordt door de ineenstorting van de westerse beschaving. De westerse beschaving is ten onder gegaan aan de gevolgen van zelf

veroorzaakte klimaatverandering. Planeet Aarde is een heel stuk minder leefbaar geworden. Grote stukken land staan onder water vanwege de gestegen zeespiegel. De mensheid is gedecimeerd. Alleen de Chinese beschaving is er in geslaagd te overleven. Doordat de Chinezen autocratisch zijn, konden zij goed inspelen op massaverhuizingen in verband met zeespiegelstijging. Ook had China op tijd geïnvesteerd in hernieuwbare duurzame energievoorziening. Waar de Chinese historicus zich over verbaast, terugblikkend op de ineenstorting van de westerse beschaving, is dat alle kennis ruimschoots en op tijd voorhanden was en er desalniettemin niets werd ondernomen. Integendeel: sinds bekend werd dat CO₂ bijdraagt aan klimaatverandering en dat die klimaatverandering een gevaar is voor de mensheid, is de hoeveelheid uitgestoten CO₂ alleen maar toegenomen! 'Kennis liet zich niet in macht omzetten.' (p. 2).

Oreskes en Conway geven een scenario wat er zou kunnen gebeuren. Of China inderdaad als overlever uit de bus komt, zal de tijd uitwijzen. Er zit veel onzekerheid in, maar wat wel zeker is, is dat klimaatverandering desastreuze gevolgen zal hebben. Die gevolgen zijn niet lineair. Het is niet zo dat elk jaar de zeespiegel een beetje stijgt. Er zijn zogenaamde *tipping points* (omslagpunten) die maken dat veranderingen opeens heel snel kunnen gaan. Zodra een *tipping point* is bereikt, is het moeilijk om nog snel dingen aan te passen.

Waar Oreskes en Conway zich druk over maken is hoe het kan dat wetenschappers anno nu

zo weinig alarmistisch zijn. Veel wetenschappers zijn zeer voorzichtig en willen alleen over hun specialisme een uitspraak doen. Veel wetenschappers hebben geen oog voor het grote verband. *'[...] waarom wetenschappers, wier taak het was om de dreiging te zien en hun samenlevingen te waarschuwen – en die dachten dat ze de dreiging begrepen en dat ze hun samenlevingen waarschuwden – de volle ernst van de klimaatverandering niet beseften.'* (p. 14) *'Wetenschappers begrepen dat die broeikasgassen zich ophoopten door de activiteiten van menselijke wezens – ontbossing en verbranding van fossiele brandstoffen – toch zeiden ze zelden dat mensen de oorzaak waren en hun patronen van opzichtige consumptie.'* (p. 16). Ook noemen de auteurs als probleem waarom wetenschappelijke kennis niet breed bekend is: *'[...] hun voorspellingen zaten diep verstopt in specialistische tijdschriften'* (p.22).

Maar wat is de oorzaak van de zelfdestructie van de westerse beschaving? Oreskes en Conway laten de Chinese historicus twee oorzaken aanwijzen: 1) positivisme en 2) marktfundamentalisme. Met positivisme bedoelen ze de combinatie van wetenschap en technologie en het op reductionistische wijze beoefenen van wetenschap: steeds verder gaande specialisatie zonder een holistische blik. Met marktfundamentalisme bedoelen ze de grip die de vrije markt heeft op de wereld. Het gaat om continue economische groei waarbij veel kosten worden geëxternaliseerd, zoals schade aan het milieu en klimaat. Oreskes en Conway benadrukken het gevaar van *think tanks* die de belangen van de bedrijven verkondigen, maar schijnbaar wetenschappelijk zijn.

Handhaven van het koolstofverbrandingscomplex was duidelijk in het eigenbelang van deze groepen, dus verhulden zij dit feit met een netwerk van 'denk tanks' die wetenschappelijke kennis die zij bedreigend vonden, aanvochten. Kranten citeerden vaak denk-tank-medewerkers alsof die klimaatonderzoekers waren en zetten hun standpunt tegenover dat van kennistheoretisch onafhankelijke onderzoekers van universiteiten of overheid. Deze gang van zaken gaf het publiek de indruk dat de kennis nog onzeker was en deed zo afbreuk aan het gevoel dat het tijd was om in te grijpen. Intussen bleven de wetenschappers aan wetenschappelijk onderzoek doen in het geloof, enerzijds, dat het voor hen niet passend was om zich uit te spreken over politieke kwesties (of op de emotionele toon te spreken die nodig is om de urgentie te laten doorklinken) en anderzijds, dat als ze maar overvloedig en overtuigend bewijs aan zouden dragen (en dat kalm en helder uitlegden) de wereld stappen zou nemen om de ramp

te voorkomen.' (p. 37)

Ik werk bij een instituut dat onder andere onderzoek doet naar klimaatverandering en de gevolgen van klimaatverandering. De beschrijving voldoet geheel aan het bovenstaande...

De Chinese historicus noemt als ideologen van het marktfundamentalisme, ofwel neoliberalisme, Von Hayek en Friedman: *'Het neoliberalisme werd ontwikkeld door een groep denkers – met name de Oostenrijker Friedrich von Hayek en de Amerikaan Milton Friedman – die heel kritisch stonden ten opzichte van centralistisch overheidsgezag. In twee toonaangevende werken, Von Hayeks De weg naar horigheid en Friedmans Kapitalisme en vrijheid, ontwikkelden zij de cruciale 'neo'-component van het neoliberalisme: de idee dat vrijemarktsystemen de economische systemen zijn die de individuele vrijheid niet bedreigen.'* (p. 42)

De Chinese historicus vraagt zich verbouwereerd af: *'Het is moeilijk zich voor te stellen waarom iemand in de twintigste eeuw geargumenteed zou hebben tegen bescherming door de overheid van de natuurlijke omgeving waarvan het leven afhankelijk is.'* (p. 48)

Na de korte dystopie is een dubbelinterview met de auteurs opgenomen. Oreskes luidt maar weer eens de noodklok: *'[...] wat wij weten is boven redelijke twijfel verheven, namelijk dat gewoon doorgaan (business as usual) tot meer schade zal leiden, mogelijkerwijs verwoestende schade, zoals ons verhaal vertelt. Het is al veel te laat voor omzichtigheid. We spreken nu over beheersen van de schade.'* (p. 75)

Conway wijst erop dat het milieuprobleem een symptoom is van het vigerende economisch paradigma: *'Kan een neo-liberale overheid voorzichtig handelen met het oog op de toekomst? Nee, want de neo-liberale verering voor deregulering leidt er direct toe dat we onszelf en de rest van de wereld vergiftigen.'* (p. 77)

'De rijkste ondernemingen die de wereld ooit heeft gekend maken deel uit van het koolstofverbrandingscomplex en ze zijn enorm succesvol geweest bij het verhinderen van de meeste liberale democratieën om iets zinnigs aan klimaatverandering te doen. Ik zie geen enkele reden om te geloven dat ze plotseling de handdoek in de ring zullen gooien en sympathiek gaan doen.' (p. 79)

Mijn wekker heeft een sluimerstand. Ik ben er dol op. Steeds weer druk ik de vogelgeluiden van mijn wekker weg en beginnen weer 7 minuten sluierslaap en neem ik mij voor op bij het volgende alarm op te staan. Maar dan is de verleiding groot en ga ik nog een keer sluimeren. En nog een keer. Totdat het echt niet langer kan en ik enorm moet opschieten en we allemaal te laat zijn.

En zo sluimeren wij allemaal in wanneer er weer een IPCC-rapport verschijnt. Wij sluimeren in totdat het te laat is. Alleen zijn het onze kinderen, toekomstige generaties die de gruwelijke gevolgen moeten dragen voor ons gesluimer.

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid daarbij strevend naar:
  - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
  - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
  - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
  - menselijke waarde,
  - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
  - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
 en onze Facebook-pagina
 'De Vrije Gedachte'

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie de binnenkant van het voorblad)
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie de binnenkant van het voorblad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via de bekende adressen, of via info@devrijegedachte.nl.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. La libre pensée, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

